

НАЦІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ
ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК
УКРАЇНИ

ІНСТИТУТ
ПРОБЛЕМ
ВИХОВАННЯ

ФОРМИ І МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ГОТОВНОСТІ ДО ЗАХИСТУ ВІТЧИЗНИ

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ НАПН УКРАЇНИ

М. Д. Зубалій, О. І. Остапенко, М. В. Тимчик

**ФОРМИ І МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ
ГОТОВНОСТІ ДО ЗАХИСТУ ВІТЧИЗНИ**

Методичні рекомендації

Кропивницький – 2019

УДК 37.015.31–057.87:[–069.65:(1–4:477)

3-91

Схвалено для використання у закладах загальної середньої освіти Науково-методичною комісією з проблем виховання дітей та учнівської молоді Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки України (витяг з протоколу № 5 від 22.10.2019 р.); лист Інституту модернізації змісту освіти МОН України (№ 221/12-Г-1002 від 24.10.2019).

Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України (протокол № 6 від 27.06.2019 р.).

Рецензенти:

Комаровська, О. А. – доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, завідувачка лабораторії естетичного виховання та мистецької освіти Інституту проблем виховання НАПН України.

Тимошенко, О. В. – доктор педагогічних наук, професор, декан факультету фізичного виховання, спорту і здоров'я Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

Авторський колектив:

Зубалій М. Д. (розділи 1.1; 1.2; 1.3; 2.1), Остапенко О. І. (розділи 2.2; 3.1), Тимчик М. В. (розділи 3.2; 3.3).

3-91 Зубалій М.Д. (ред.), Остапенко О.І., Тимчик М. В. (2019). **Форми і методи формування в учнів готовності до захисту Вітчизни:** метод. рекомендації. Кропивницький: Імекс-ЛТД. 72 с.

ISBN 978-966-189-482-1

У методичних рекомендаціях розглянуто актуальні проблеми формування в учнів старших класів готовності до захисту Вітчизни. Розкрито основні форми і методи, їхні сучасні класифікації й умови підвищення ефективності військово-патріотичної діяльності з формування в старшокласників готовності до військової служби в складних сучасних умовах. Виходячи з аналізу передового педагогічного досвіду закладів загальної середньої освіти і експериментальних досліджень, розроблено практичні рекомендації щодо поліпшення військово-патріотичної діяльності з формування в допризовної молоді готовності до захисту Вітчизни.

Видання підготовлене для викладачів предмета «Захист Вітчизни», вчителів фізичної культури, тренерів спортивних гуртків і секцій, усіх, хто задіяний у військово-патріотичному і фізичному вихованні учнів.

УДК 37.015.31–057.87:[–069.65:(1–4:477)

ISBN 978-966-189-482-1

© Інститут проблем виховання, 2019

© ТОВ «Імекс-ЛТД», 2019

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
1. ФОРМИ ВИХОВАННЯ В УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ ГОТОВНОСТІ ДО ЗАХИСТУ ВІТЧИЗНИ	6
1.1. Поняття про форми виховання в старшокласників готовності до захисту Вітчизни	6
1.2. Класифікація організаційних форм готовності старшокласників до захисту Вітчизни	10
1.3. Ефективність організаційних форм готовності старшокласників до захисту Вітчизни	18
2. МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ В СТАРШОКЛАСНИКІВ ГОТОВНОСТІ ДО ЗАХИСТУ ВІТЧИЗНИ	25
2.1. Поняття про методи формування в старшокласників готовності до захисту Вітчизни	25
2.2. Класифікація методів формування в старшокласників готовності до захисту Вітчизни	28
3. ЕФЕКТИВНІСТЬ ФОРМУВАННЯ В СТАРШОКЛАСНИКІВ ГОТОВНОСТІ ДО ЗАХИСТУ ВІТЧИЗНИ	37
3.1. Сутність і складові компоненти сформованості в допризовників готовності до захисту Вітчизни	39
3.2. Критерії і ознаки сформованості в допризовників готовності до захисту Вітчизни	43
3.3. Рівні сформованості в старшокласників готовності до захисту Вітчизни.....	52
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	62
ДОДАТКИ.....	65

ВСТУП

Розбудова незалежної Української держави, її Збройних Сил за новими вимогами, викладеними в Концепції допризовної підготовки і військово-патріотичного виховання молоді (2002 р.), Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді (2015 р.), Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки (№ 580/2015 від 13.10.1015 р.) та інших програмних документах, вимагає розроблення сучасної системи військово-патріотичної діяльності з формування в учнів старших класів готовності до захисту Вітчизни. Як і в попередні роки, вона має створюватися на базі закладів загальної середньої освіти, оскільки тут викладалася допризовна підготовка й уведено новий навчальний предмет «Захист Вітчизни», нагромаджено чималий досвід військово-патріотичної роботи, склалися тісні зв'язки з військовими частинами, відомствами, є висококваліфіковані фахівці з виховної роботи і військово-патріотичного виховання, досвідчені викладачі допризовної підготовки і навчального предмета «Захист Вітчизни».

Проте аналіз стану з підготовки юнаків до захисту Вітчизни в складних сучасних умовах виявив чимало суттєвих недоліків і упущень, що приводять до негативної поведінки допризовної молоді. В деяких районах і областях країни серед юнаків послабилась військово-облікова дисципліна, виникли певні незадоволення щодо призову їх на військову службу, яка стала непрестижною. Це пояснюється насамперед послабленням уваги до військово-патріотичної підготовленості допризовної і призовної молоді, різким спадом інтересу педагогічної громадськості до цієї проблеми, зростанням серед педагогів і старшокласників антиармійських настроїв. Негативно впливають на формування в учнів старших класів готовності до захисту Вітчизни й не зовсім виважені висновки щодо недоцільності перенесення в заклади загальної середньої освіти форм і методів військово-патріотичної підготовленості, які не відповідають віковим і психологічним особливостям юнаків допризовного і призовного віку.

Метою пропонованих методичних рекомендацій є розкриття сучасних класифікацій форм і методів військово-патріотичної

діяльності з формування в учнів старших класів готовності до захисту Вітчизни; надання ефективної допомоги директорам закладів загальної середньої освіти, учителям, вихователям і викладачам предмета «Захист Вітчизни» у підготовці старшокласників до майбутньої військової служби, сприяння скороченню затрат часу на пошук ефективних методів і прийомів військово-патріотичної роботи з допризовною молоддю; допомога вихователям, викладачам предмета «Захист Вітчизни» у виборі організаційних форм діяльності, яка забезпечує високий рівень ефективності військово-патріотичної підготовленості з формування у юнаків допризовного віку готовності до військової служби в Збройних Силах України та захисту Вітчизни.

При обґрунтуванні форм і методів формування в учнів старших класів готовності до захисту Вітчизни та підвищенні її ефективності автори виходили із сучасних наукових даних, що містяться в теорії і методиці виховання, монографіях і методичних посібниках з військово-патріотичного виховання. Використано тут і результати дослідження проблеми вдосконалення військово-патріотичної підготовленості з формування в учнів старших класів готовності до захисту Вітчизни, одержані в лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя Інституту проблем виховання НАПН України.

1. ФОРМИ ВИХОВАННЯ В УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ ГОТОВНОСТІ ДО ЗАХИСТУ ВІТЧИЗНИ

1.1. Поняття про форми виховання в старшокласників готовності до захисту Вітчизни

Вивчення й аналіз літератури (Бех, 2008; Зубалій, Сіркізюк, Сливка, 1993; & Кобзарь, 1984) засвідчує, що поняття «форма» походить від латинського forma – зовнішній вигляд, зовнішнє окреслення. Тобто «форма виховання» є широким і містким поняттям, яке вживається в закладах загальної середньої освіти для визначення змісту реального виховного процесу, пов'язаного з організацією виховної діяльності під час навчання й позакласної роботи. Цим терміном часто називають способи організації виховного процесу, що відображають внутрішній зв'язок різних його компонентів. Ним також характеризують відносини, стосунки та взаємодію вихователів і учнів. У літературі й на практиці нерідко використовується поняття «організаційна форма виховання», яке відображає організацію реального виховного процесу в закладах загальної середньої освіти. Під поняттям «форма військово-патріотичного виховання» розуміється організація виховного процесу, колективної та індивідуальної діяльності вчителя, вихователя, викладача предмета «Захист Вітчизни» й допризовників, спрямованої на досягнення тієї чи іншої мети військово-патріотичної підготовленості з формування в учнів старших класів готовності до захисту Вітчизни.

Усі названі організаційні форми військово-патріотичної підготовленості з формування в старшокласників готовності до захисту Вітчизни насамперед визначаються складом учасників; місцем і часом проведення виховного заходу в закладах загальної середньої освіти; змістом виховної роботи; характером виховної діяльності вихованців і послідовністю їхніх дій; способами і типами стосунків у виховному колективі тощо. Як бачимо, у визначенні поняття «форма» основна увага акцентується на організації виховної діяльності, але не вказується, як і яким способом діятиме

вчитель, вихователь, викладач предмета «Захист Вітчизни» й учні старших класів з тим, щоб досягти поставленої мети. Реалізовувати цю функцію мають викладачі предмета «Захист Вітчизни» методами військово-патріотичної підготовленості з формування в учнів допризовного віку готовності до захисту Вітчизни. Означена особливість принципово відрізняє методи від форм. У практичній роботі організаційні форми виховання реалізуються через виховні методи та прийоми, які в кінцевому підсумку забезпечують успіх військово-патріотичної підготовленості з формування в учнів допризовного віку готовності до захисту Вітчизни.

У процесі військово-патріотичної роботи організаційні форми перебувають у безпосередньому зв'язку з процесом та методами військово-патріотичної підготовленості з формування в учнів допризовного віку готовності до захисту Вітчизни, маючи з ними спільну суттєву ознаку. Це, насамперед, певним чином організована взаємодія між вихователем, викладачем предмета «Захист Вітчизни» й учнями старших класів, яка формується у колективі в процесі організації і проведення виховної діяльності. Залежно від того, як сформувалися ці відносини, яку позицію займають вихователі, викладачі предмета «Захист Вітчизни» і старшокласники, процес військово-патріотичної підготовленості набирає тієї чи іншої організаційної форми. Ця форма характеризує способи керівництва та підлеглих, розстановку виховних сил, планування й організацію виховної діяльності, облік та оцінку її результатів.

Аналіз відмінності організаційних форм та методів підготовки учнів старших класів до військової служби та захисту Вітчизни показує, що в педагогічному процесі вони рухливі й динамічні, а тому розмежування їх на практиці певною мірою є умовним. У практичній роботі часто форми і методи не тільки органічно взаємопроникають одне в одне, а й залежно від конкретних педагогічних умов їхнього функціонування можуть суттєво змінюватися. В одних випадках форми трансформуються в методи військово-патріотичного виховання, а в інших – виступають у вигляді організаційних форм формування в учнів старших класів

готовності до захисту Вітчизни. До того ж у практичній військово-патріотичній роботі межі між формами, методами та засобами виховання також можуть стиратися, а з часом вони ототожнюються або трактуються й розуміються досить широко. За цих умов їх неможливо ані протиставити, ані ізолювати одне від одного. Перебуваючи в діалектичній єдності, всі форми, методи й засоби військово-патріотичної підготовленості з формування в учнів старших класів готовності до захисту Вітчизни тісно взаємопов'язані й взаємозалежні. Вони спрямовані на вирішення єдиного, вельми складного й багатогранного завдання – військово-патріотичного виховання та підготовки допризовної молоді до майбутньої військової служби в Збройних Силах України.

Організаційні форми завжди відповідають змісту й меті військово-патріотичної підготовленості з формування в учнів старших класів готовності до захисту Вітчизни, наділені відносною стійкістю і самостійністю, мають свою структуру, яка передбачає складний комплекс взаємодії учителя, вихователя, викладача предмета «Захист Вітчизни» і старшокласників. Зміни у змісті військово-патріотичної діяльності з формування в учнів старших класів готовності до захисту Вітчизни звичайно зумовлюють перебудову старих і виникнення нових форм, які відповідають цьому змісту. Водночас, перебуваючи в діалектичній єдності зі змістом і залежачи від нього, форми військово-патріотичного виховання і формування готовності до захисту Вітчизни активно впливають на зміст. Вони можуть сприяти прискоренню змісту або серйозно гальмувати його становлення. Все залежить від того, чи відповідають форми даному змісту, чи знаходяться з ним у протиріччі, відстаючи або випереджаючи його. Недорозвиненість і недостатня тривалість організаційних форм військово-патріотичної діяльності з формування в учнів допризовного віку готовності до захисту Вітчизни не дають змоги розвиватися змісту, викликаючи його застій, ведуть до розтрачування сил учителів, вихователів, викладачів предмета «Захист Вітчизни» і старшокласників, до розриву слова з ділом. Новий зміст може і повинен викликати до жит-

тя нові й підпорядкувати старі форми, надаючи їм сучасних рис і динамічнішого характеру.

Багатий зміст військово-патріотичної підготовленості з формування в учнів допризовного віку готовності до захисту Вітчизни і розмаїтність підходів до вирішення цих завдань вимагають різноманітності, гнучкості та педагогічної виразності організаційних форм. Недооцінка розвитку форм, їхня одноманітність у виховній роботі закладу загальної середньої освіти, вчителя, вихователя, викладача предмета «Захист Вітчизни» спричиняють в учнів допризовного віку нудьгу, завдають істотної шкоди усьому процесу військово-патріотичної підготовленості з формування готовності до захисту Вітчизни, знижують силу впливу на свідомість, почуття та переконання учнів допризовного віку. Щоб цього не сталося, вчителям, вихователям, викладачам предмета «Захист Вітчизни» й учням допризовного віку не треба повністю покладатися на якісь усталені організаційні форми військово-патріотичної підготовленості з формування готовності до захисту Вітчизни, хоч вони й приносили раніше високі виховні результати. Жодна з форм не може вважатися універсальною, придатною для всіх життєвих випадків і обставин. Досвід засвідчує, що недоцільно також до різних подій шкільного життя щоразу вигадувати нові форми військово-патріотичної підготовленості з формування готовності до захисту Вітчизни, вважаючи, що вони сприятимуть вихованню учнів допризовного віку самі по собі. Тут слід виходити з того, що кожний заклад загальної середньої освіти, кожен позашкільний виховний заклад мусять мати свою науково обґрунтовану й перевірену в практичній роботі систему військово-патріотичної підготовленості з формування в учнів допризовного віку готовності до захисту Вітчизни та вміло застосовувати її у формуванні всебічно розвиненої особистості майбутнього захисника Української держави.

1.2. Класифікація організаційних форм готовності старшокласників до захисту Вітчизни

Аналіз практики військово-патріотичної діяльності засвідчує, що сучасні завдання з формування в учнів старших класів готовності до захисту Вітчизни набагато легше вирішувати за допомогою певної системи організаційних форм, об'єднаних у класифікації за загальними суттєвими ознаками. Ними можуть бути способи організації впливу на свідомість і поведінку старшокласників; способи впливу на емоції і почуття учнів старших класів; способи охоплення старшокласників виховними заходами; способи організації практичної діяльності старшокласників у формуванні готовності до захисту Вітчизни; способи організації виховної роботи залежно від методів формування в учнів старших класів готовності до захисту Вітчизни; специфічність стосунків, взаємозв'язку і взаємодії вихователя, вчителя і викладача предмета «Захист Вітчизни» й учнів старших класів; характер виховної діяльності й послідовності впливу на учнівську молодь; способи керівництва старшокласниками з боку вихователя, вчителя і викладача предмета «Захист Вітчизни»; характер виховної діяльності й послідовності впливу на учнів старших класів; способи організації спільної діяльності вихователів, учителів, викладачів предмета «Захист Вітчизни» й старшокласників; стиль діяльності й особливості методики організації і проведення виховних заходів; особливості структури спілкування вихователів, учителів, викладачів предмета «Захист Вітчизни» й учнів старших класів тощо. Кожна з наведених суттєвих ознак є основою визначення форм організації, проведення й формування у старшокласників готовності до захисту Вітчизни, що дає можливість відрізнити одну класифікацію від другої, розрізнити їх серед різних педагогічних структур і явищ.

Визначена система організаційних форм готовності учнів старших класів до захисту Вітчизни, об'єднаних у певні класифікації, дозволяє зафіксувати закономірні зв'язки між групами, правильно зорієнтувати вихователя, вчителя, викладача пред-

мета «Захист Вітчизни» з огляду на різноманітність педагогічних підходів до формування в учнів допризовного віку готовності до захисту Вітчизни, сприяє глибшому проникненню в їхню педагогічну сутність, одержанню досить повних знань про призначення, зміст і структуру організаційних форм. Знаючи сучасну класифікацію, вихователь, учитель, викладач предмета «Захист Вітчизни» мають більшу можливість успішно проводити виховну роботу, що сприятиме досягненню високих результатів у військово-патріотичній діяльності й формуванню в учнів старших класів готовності до захисту Вітчизни. До того ж знання сучасних класифікацій дозволяє визначити перспективи розвитку форм організації виховної діяльності, прогнозувати трансформацію їх у ефективні способи впливу на свідомість, поведінку і вчинки учнів старших класів з метою формування в них готовності до захисту Вітчизни й підготовки до майбутньої військової служби в складних сучасних умовах.

У минулі роки зроблено чимало спроб об'єднати існуючі в практичній військово-патріотичній діяльності організаційні форми підготовки учнівської молоді до військової служби й формування готовності до захисту Вітчизни в процесі навчання в закладах загальної середньої освіти. Цікаву систему форм військово-патріотичної діяльності, що склалася в 60-ті роки, розробив Л. А. Бублик, який розділив їх на дві групи. До першої групи він включив ті форми виховної роботи, за якими учнівська молодь виступала переважно в ролі об'єкта виховання. Головним засобом впливу на свідомість і поведінку молоді були усні й друковані слова. Друга група форм військово-патріотичної діяльності містила в собі заходи масово-патріотичного характеру. Вони були спрямовані на активну участь учнівської молоді в їхній організації і проведенні. Ці форми передбачали практичну підготовку й комплексне використання методів впливу на свідомість та поведінку учасників масових заходів, що проводилися в загальноосвітніх школах та інших навчальних закладах (Бублик, & Иванов, 1966).

Цікавий опис системи форм військово-патріотичної діяльності учнівської молоді, що сформувалися в 60-ті – на початку 70-х

років, зробив О. Д. Тюфякін. В основу зазначеної класифікації ним покладені способи впливу на особистість. Виходячи з цього, всі існуючі форми військово-патріотичної діяльності допризовної молоді він умовно розділив на два види: 1) форми прямої дії на військово-патріотичну діяльність учнівської молоді через живе слово вихователя, вчителя, керівника допризовної підготовки; 2) форми опосередкованого впливу на учнівську молодь через пресу, радіо, кіно, телебачення, літературу, музику, образотворче мистецтво, музеї, засоби наочної агітації тощо (Тюфякін, 1973).

Іншого підходу до групування форм військово-патріотичної діяльності й виховної роботи учнівської молоді дотримується Ю. С. Васютін, який умовно розділив форми на чотири групи. До першої групи належать загальні форми, що підходять усім іншим напрямом військово-патріотичної діяльності учнівської молоді. Другу групу складають специфічні форми військово-патріотичної діяльності учнівської молоді, третю – форми впливу на почуття й емоції учнів старших класів. Четверта група містить різні форми практичної участі учнівської молоді у військово-патріотичній діяльності закладів загальної середньої освіти (Васютін, 1984).

Можна класифікувати організаційні форми військово-патріотичної діяльності з формування готовності до захисту Вітчизни й за кількістю участі в заходах учнів старших класів. Цими формами можна охопити як увесь клас, так і невелику групу старшокласників або окремих учнів старших класів. З урахуванням цих організаційних даних можна виокремити три групи форм, що передбачають проведення: 1) індивідуальної військово-патріотичної роботи з формування в учнів старших класів готовності до захисту Вітчизни; 2) фронтальної або масової військово-патріотичної роботи; 3) групової або гурткової військово-патріотичної роботи з постійним або змінним складом учнів старших класів. Приведена класифікація організаційних форм військово-патріотичної роботи з формування готовності до захисту Вітчизни поширена в морально-патріотичному вихованні учнів старших класів і використовується в позакласній і позашкільній роботі закладів загальної середньої освіти.

Правомірною у військово-патріотичній діяльності й формуванні в учнів старших класів готовності до захисту Вітчизни може бути й класифікація форм організації виховної діяльності в закладах загальної середньої освіти залежно від методів військово-патріотичної діяльності й формування в старшокласників готовності до захисту Вітчизни. Тут усі організаційні форми виховання поділяють на три групи: 1) словесні; 2) практичні й 3) наочні форми. Означена класифікація організаційних форм військово-патріотичної діяльності й формування в учнів старших класів готовності до захисту Вітчизни передбачає проведення в закладах загальної середньої освіти як епізодичних виховних заходів, так і використання організаційних форм, розрахованих на тривалу виховну роботу. В наведеній класифікації кожен метод військово-патріотичної діяльності й формування в учнів старших класів готовності до захисту Вітчизни передбачає особливий спосіб, своєрідну форму організації виховного процесу під час проведення позакласної роботи. Вони характеризуються утворенням раніше визначених організаційних виховних стосунків між вихователем, викладачем предмета «Захист Вітчизни» і вихованцями, а також специфічних взаємин в учнівському колективі.

Логічно класифікувати форми військово-патріотичної діяльності з формування в старшокласників готовності до захисту Вітчизни за організацією і методикою проведення виховного процесу в закладах загальної середньої освіти. Основою такого групування форм військово-патріотичної діяльності з формування в учнів старших класів готовності до захисту Вітчизни є організація спільної виховної роботи учителів, вихователів, викладачів предмета «Захист Вітчизни» й старшокласників. Ця класифікація включає: 1) форми організації й управління навчально-виховною діяльністю учнівського колективу; 2) інформаційно-масові форми; 3) дієво-практичні форми; 4) синтетичні форми; 5) форми індивідуальної роботи учнів старших класів. Це свідчить про те, що дана класифікація передбачає і колективну, й індивідуальну роботу з учнями старших класів, до якої входять різноманітні військово-

патріотичні виховні заходи, розраховані на тривалий час їхнього проведення в закладах загальної середньої освіти.

Зручною і перспективною для практики військово-патріотичної діяльності з формування в учнів старших класів готовності до захисту Вітчизни є класифікація, що сприяє формуванню особистості майбутнього захисника української держави в процесі військово-патріотичної діяльності, яка передбачає підвищену активність учнів допризовного віку на всіх її етапах. Таку класифікацію запропонували А. М. Алексюк і С. О. Кашин у підручнику «Педагогіка» (Педагогіка, 1985). В її основу включено головні структурні форми спілкування і діяльності вчителів, вихователів, викладачів предмета «Захист Вітчизни» й учнів старших класів – індивідуальну, парну, групову й колективну. Ці форми мають специфічний для них зміст військово-патріотичної діяльності з формування в учнів допризовного віку готовності до захисту Вітчизни.

Наприклад, форми індивідуальної військово-патріотичної діяльності з формування готовності до захисту Вітчизни передбачають окрему роботу допризовника над собою, спрямовану на оволодіння певними світоглядними знаннями й уявленнями. В процесі самопідготовки старшокласник виховує в собі моральні якості, формує особисті погляди на сучасні події, розвиває потребу й звички діяти відповідно до своїх переконань і наполегливо втілює в життя поставлену мету. На певному етапі становлення особистості індивідуальна робота над собою переходить у самовиховання – найвищий ступінь її розвитку. Власне саме в процесі самовиховання допризовники формують у собі індивідуальні якості, необхідні для досягнення своїх життєвих планів, пов'язаних із майбутньою трудовою діяльністю та військовою службою. Ця група містить такі форми індивідуальної військово-патріотичної діяльності, як самовиховання морально-вольових, психологічних та інших якостей, необхідних для військової служби; виконання допризовниками індивідуальних завдань щодо ведення пошукової роботи; підготовку доповідей, повідомлень, виступів допризовників на учнівських конференціях і диспутах на військово-

патріотичні теми й формування готовності до захисту Вітчизни; читання мемуарної літератури, вивчення архівних матеріалів і документів; підготовку наочних посібників з формування в допризовників готовності до захисту Вітчизни, експонатів до музеїв бойової слави українського народу; ведення родових книг у сім'ях, вивчення родинних бойових реліквій, підготовку сімейних фотоальбомів; підготовку матеріалів до «Книг пам'яті» тощо.

Форми парної військово-патріотичної діяльності з формування в допризовників готовності до захисту Вітчизни передбачають різноманітну спільну діяльність учителів, вихователів, викладачів предмета «Захист Вітчизни» і допризовників. Це дає змогу використовувати всі переваги безпосередньої взаємодії об'єкта і суб'єкта виховного процесу. В цій діяльності встановлюються міцні зворотні зв'язки, виникають сприятливі умови для застосування різноманітних виховних заходів, що відповідають віковим, психологічним та індивідуальним особливостям допризовників. У процесі парної військово-патріотичної діяльності з формування в допризовників готовності до захисту Вітчизни виникають найсприятливіші умови для інтимного спілкування вихователя і вихованця, їхніх відвертих розмов і бесід на будь-які цікаві й хвилюючі для них теми. До цієї групи належать форми організації військово-патріотичної діяльності щодо формування готовності до захисту Вітчизни: бесіди вчителя, вихователя, викладача предмета «Захист Вітчизни», ветерана, воїна або офіцера Збройних Сил України з допризовниками; листування старшокласників з учасниками бойових дій, військовослужбовцями, працівниками музеїв бойової слави українського народу, архівних закладів; спільна робота вчителя, вихователя і вихованця, викладача предмета «Захист Вітчизни» і допризовників, керівника і члена оборонно-спортивного гуртка щодо розвитку морально-вольових, психологічних, фізичних і військово-патріотичних якостей, необхідних майбутньому воїну.

Форми групової військово-патріотичної діяльності з формування готовності до захисту Вітчизни передбачають об'єднання допризовників у певні групи за інтересами щодо змісту діяльності,

а також за характером і особливостями взаємин у тому чи іншому колективі. Така діяльність дозволяє учителю, вихователю, викладачу предмета «Захист Вітчизни» найкраще враховувати індивідуальні особливості допризовників, відповідність їх даній формі організації позаурочної виховної діяльності. Вона також дає змогу допризовнику демократично обрати спосіб участі у військово-патріотичній діяльності з формування готовності до захисту Вітчизни, що найкраще відповідає його здібностям, хисту й нахилам. Прикладами таких форм групової військово-патріотичної діяльності з формування готовності до захисту Вітчизни можуть бути: різні шкільні й позашкільні військово-технічні гуртки; оборонно-спортивні секції; військово-патріотичні об'єднання при військових частинах і навчальних закладах; клуби за інтересами; спортивні секції з хортингу; оборонно-спортивні оздоровчі табори; пошукові групи, клуби юних прикордонників, танкістів, пілотів; групи лекторів при музеях бойової слави українського народу; екскурсії у військові частини, музеї, на місця боїв наших співвітчизників; зустрічі з ветеранами, учасниками бойових дій, видатними спортсменами з хортингу та інших видів спорту.

Форми колективної військово-патріотичної діяльності з формування готовності до захисту Вітчизни передбачають визначення й прийняття учнями старших класів, іншого учнівського об'єднання загальної мети, зусиль усього колективу навколо цікавого, суспільно значущого виду діяльності. Вона передбачає: розподіл обов'язків і видів військово-патріотичної діяльності; товариську взаємодопомогу і співробітництво; залучення всіх членів колективу до спільної діяльності (планування, організація і проведення заходів, залучення до керівництва, спортивного суддівства, контролю, обліку, підведення підсумків); визначення й розвиток різних форм самодіяльності; загальну турботу про підготовленість кожного старшокласника й піклування кожного члена колективу про загальні досягнення в спільній військово-патріотичній діяльності з формування готовності до захисту Вітчизни; військово-патріотичне виховання допризовників через громадську думку колективу; взаємовиховання допризовників у процесі

самостійної діяльності тощо. До цієї групи належать такі форми військово-патріотичної діяльності з формування готовності до захисту Вітчизни, як військово-спортивні ігри, походи місцями бойової слави українського народу, пошукова робота, діяльність музеїв бойової слави; шефство над учасниками антитерористичних організацій, відзначення ювілейних дат нашої держави, проведення вечорів-зустрічей з учасниками операції Об'єднаних сил на сході України, військовослужбовцями, відомими вченими, офіцерами Збройних Сил України, учасниками визвольного руху, тренерами з національного виду спорту України хортингу тощо.

Усі названі організаційні форми військово-патріотичної діяльності з формування в старшокласників готовності до захисту Вітчизни, перебуваючи в діалектичній єдності і взаємозв'язку, доповнюють і розширюють дію одна одної. З часом та чи інша форма, розвиваючись і вдосконалюючись у живому виховному процесі, перетворюється в іншу або дає поштовх до виникнення оригінальної форми, що відповідає новому змісту та завданням військово-патріотичної діяльності з формування готовності до захисту Вітчизни. Останнім часом, наприклад, поряд з уроками мужності з'явилися й уроки миру, мета яких – виховання в учнів миролюбності, відповідального ставлення до зміцнення миру на землі, розвиток довіри, співробітництва й дружби між учнями різних країн і народів. Відбулись зміни і в формах організації походів місцями бойової слави українського народу й масового руху юних слідопитів. В Україні вони об'єдналися у пошукову експедицію «Згадаймо всіх поіменно». Обласні, міські, районні й шкільні штаби «Пошук» об'єдналися в Українське благодійне товариство «Пошук», що згуртовує професійних пошуковців і юних слідопитів в закладах загальної середньої освіти та інших закладах освіти. В останні роки процес формування в старшокласників готовності до захисту Вітчизни активізується через національні традиції, звичаї, виховання характеру завдяки впровадженню в закладах загальної середньої освіти нового національного виду спорту хортинг, спрямованого на популяризацію серед учнів фізичної культури і спорту, патріотичного виховання, залучення

молоді до здорового способу життя, відволікання від шкідливих звичок, виховання особистості в душі добропорядності й патріотизму.

1.3. Ефективність організаційних форм готовності старшокласників до захисту Вітчизни

Проведені дослідження і практична діяльність колективів закладів загальної середньої освіти засвідчують, що результативність військово-патріотичної діяльності учнів допризовного віку з формування готовності до захисту Вітчизни залежить від ефективного застосування вихователями, учителями, викладачами предмета «Захист Вітчизни» різних організаційних форм. Якими б цікавими та виразними не були ці форми, вони не дадуть належної віддачі, якщо використовуватимуться шаблонно, без творчого підходу й уміння педагогічних працівників застосовувати їх у системі з іншими засобами впливу на допризовну молодь. Досвідчений викладач, який опікується проблемами військово-патріотичної діяльності з формування готовності до захисту Вітчизни, завжди прагнучиме того, щоб організаційні форми викликали в учнів допризовного віку захоплення, розвивали пізнавальний інтерес, розкривали глибину змісту активної військово-патріотичної діяльності. Такий викладач зробить усе, щоб ця військово-патріотична діяльність пробуджувала думки, відрізнялася новизною, творчою вигадкою, структурною виразністю, була емоційно насиченою. Для викладача також важливо, щоб організаційні форми, підготовча робота до проведення в школі запланованого заходу не займали багато часу, були не трудомісткими, але водночас приносили відчутні виховні результати й були ефективними.

Під ефективністю військово-патріотичної діяльності з формування готовності до захисту Вітчизни розуміють «відношення досягнутого здобутку (за тим чи іншим критерієм) до максимально досяжного або заздалегідь запланованого» (Фарфоровський, 1985) виховного результату, вираженого в кількісних і якісних показни-

ках. Виходячи з цього, ефективність застосування тієї чи іншої форми військово-патріотичної діяльності з формування в учнів допризовного віку готовності до захисту Вітчизни може бути правильно визначена лише тоді, коли чітко виокремлюватимуться кількісні та якісні критерії виховної діяльності. Останні є основою для порівняння досягнутих і запланованих результатів й одиницею їхнього вимірювання. Ураховуючи велику кількість факторів, що впливають на ефективність застосування форм у військово-патріотичній діяльності учнів допризовного віку з формування готовності до захисту Вітчизни, в практичній роботі краще обмежити кількість критеріїв їхнього визначення. Із них необхідно обрати головні, деякою мірою універсальні. Такими критеріями можуть бути: 1) часові й матеріальні затрати, виражені в одиницях, співвіднесених з педагогічною працею, затраченою на організацію і проведення виховного заходу, впровадження організаційних форм; 2) наявність у допризовників певного рівня вихованості, обсягу знань, сформованих умінь і навичок у тій чи іншій сфері діяльності; 3) задоволеність учнів допризовного віку організаційною формою, проведеним у школі військово-патріотичним заходом. При цьому їхня задоволеність характеризується як психічний стан, викликаний співвідношенням певних домагань і можливістю здійснення в процесі застосування даної форми військово-патріотичної діяльності з формування готовності до захисту Вітчизни.

Крім цих критеріїв можна виділити багато інших, за допомогою яких є можливість урахувати тією чи іншою мірою педагогічні аспекти ефективності застосування різних форм військово-патріотичної діяльності з формування в учнів допризовного віку готовності до захисту Вітчизни. Одні з них є суто специфічними, що властиво лише певній формі військово-патріотичної діяльності з формування готовності до захисту Вітчизни, інші – дещо загальні, універсальні, які можуть застосовуватись і в інших напрямках виховної роботи. Це, наприклад, активність старшокласників в організації і проведенні військово-патріотичного заходу; безкорисливість участі учнів допризовного віку в добровільній

роботі; сумлінне ставлення до пошукової, шефської, ігрової та іншої діяльності; згуртованість юнаків при виконанні відповідальних доручень викладача предмета «Захист Вітчизни»; керованість учнівським колективом при проведенні того чи іншого військово-патріотичного заходу з формування готовності до захисту Вітчизни; наявність в учнів допризовного віку ціннісних орієнтацій; психологічний клімат в учнівському колективі класу, групи; величина і склад групи, яка бере участь у виховному заході з формування готовності до захисту Вітчизни тощо. Складність визначення ефективності застосування організаційних форм військово-патріотичної діяльності з формування в учнів допризовного віку готовності до захисту Вітчизни за цими критеріями полягає в труднощах виокремлення одиниць їхнього виміру та розробки методики вимірювальних процедур. До речі, зауважимо: коли в результаті застосування тієї чи іншої організаційної форми військово-патріотичної діяльності з формування готовності до захисту Вітчизни спостерігаються позитивні зміни в рівнях вихованості учнів допризовного віку і нормалізується психологічний клімат в учнівському колективі, то така організаційна форма має високу педагогічну ефективність.

Зміст терміна «ефективність» слід відрізнити від терміна «результативність». Якщо застосовувані для оцінки ефективності форм військово-патріотичної діяльності з формування в старшокласників готовності до захисту Вітчизни критерії можуть бути кількісно виміряні, наприклад, за обсягом засвоєної ними інформації, виконаної кількості якихось операцій або за числом учнів допризовного віку, що беруть участь, скажімо, у пошуковій роботі, то термін «результативність» може застосовуватись як синонім поняття «ефективність». При використанні у військово-патріотичній діяльності з формування готовності до захисту Вітчизни педагогічних критеріїв, що не піддаються кількісному вимірюванню, поняття «результативність» не може застосовуватись як синонім терміна «ефективність», оскільки воно не відбиває усієї сукупності педагогічних явищ, які впливають на вихованість

допризовників, не повністю враховує психологічні аспекти багаторічного процесу формування особистості.

Ефективність різних форм військово-патріотичної діяльності з формування в учнів допризовного віку готовності до захисту Вітчизни залежить від цілої низки педагогічних умов, які є визначальними при застосуванні комплексу форм, методів і засобів у різних педагогічних ситуаціях, на певних етапах проведення військово-патріотичної діяльності з формування в учнів допризовного віку готовності до захисту Вітчизни. Головними з них є: відповідність форм змісту військово-патріотичної діяльності з формування в учнів допризовного віку готовності до захисту Вітчизни. Форма проявляє своє організаційне значення, силу і ефективність лише в поєднанні з глибоким змістом військово-патріотичного діяльності. Поза багатим, яскравим, насиченим прикладами і захоплюючим змістом вона втрачає свій сенс і значення. Але і глибокий зміст не може справляти свого виховного впливу на допризовну молодь без відповідної ефективності організаційної форми. У цьому проявляється їхня діалектична єдність, взаємозв'язок і взаємозалежність; форма не повинна бути нейтральною чи пасивною до змісту військово-патріотичної діяльності з формування готовності до захисту Вітчизни. Вона лише тоді набуває належного значення, коли максимально сприяє формуванню в учнів допризовного віку патріотичних почуттів, переконань, громадянської зрілості, відповідального ставлення до своєї підготовки, розвитку морально-вольових, психологічних і фізичних якостей, необхідних для виконання свого патріотичного обов'язку; тісний зв'язок організаційної форми з життям і повсякденною діяльністю учнів допризовного віку в процесі навчання. Надумані, відірвані від живої військово-патріотичної роботи форми породжують формалізм у вихованні, не сприяють формуванню глибоких патріотичних почуттів і переконань. По суті, вони відбивають у юнаків інтерес і цікавість до військово-патріотичної діяльності з формування готовності до захисту Вітчизни в школі й відповідних подій у державі. Відособлені форми неминуче призводять учнів старших класів до поверхового ставлення до життя, вихолощення

патріотичного змісту у виховній роботі, до заорганізованості, незадоволення й скептицизму; сприяння форм військово-патріотичної діяльності з формування в учнів допризовного віку готовності до захисту Вітчизни в активній роботі в школі. Саме у практичній діяльності найвиразніше проявляється їхнє особисте ставлення до подій, людей, фактів. У процесі творчої діяльності в школі у старшокласників формуються необхідні уміння та навички, нагромаджуються відповідні знання, життєвий досвід, без яких вони не можуть вважатися всебічно підготовленими до майбутньої військової служби. Жива, творча військово-патріотична діяльність з формування готовності до захисту Вітчизни залучає старшокласників до тієї чи іншої конкретної роботи, ставить їх в активну позицію, спонукає до активного мислення, аналізу, вираження через вчинки своєї причетності до справ класу, школи, суспільного життя села, міста, країни; спрямованість форми військово-патріотичної діяльності з формування в старшокласників готовності до захисту Вітчизни на встановлення ділових контактів і створення неформальних взаємин в учнівських колективах та поза школою. Це забезпечує широке спілкування допризовників з учасниками бойових подій, ветеранами армії і флоту, вченими, громадськими діячами, офіцерами та воїнами Збройних Сил України. Багатство спілкування і взаємин сприяє формуванню активної особистості, розкриває невичерпні можливості для розвитку в учнів допризовного віку індивідуальних рис характеру, формування загальнолюдських моральних цінностей, нагромаджених старшими поколіннями; емоційність і виразність форм військово-патріотичної діяльності з формування готовності до захисту Вітчизни. Багатий зміст, злободенна і важлива тема не дадуть належного виховного ефекту, якщо вони подаються учням допризовного віку естетично невиразно, неемоційно. Заходи, що проводяться згідно шаблону, де відсутні жваві дискусії, спори, цікаві зустрічі, не приносять позитивних виховних результатів. Лише емоційний фактор надає формі естетичної виразності, робить її змістовною, цікавою й ефективною. Емоції і почуття в поєднанні зі свідомістю вихователів, викладачів предмета «Захист Вітчизни» надають формі великої

виховної сили, сприяють становленню творчої особистості. Естетично виразні форми розкривають спрямованість особистості допризовника, його змістовну сутність, допомагають перетворювати задумані ідеї у живу справу та впроваджувати їх у життя учнівського колективу; відсутність шаблонного копіювання форми і механічного перенесення її у той чи інший шкільний колектив, якою б захоплюючою, цікавою і виразною вона не була. При виборі конкретної форми військово-патріотичної діяльності з формування готовності до захисту Вітчизни треба виходити із завдань, що стоять перед учнями допризовного віку, класом, школою, враховувати місцеві традиції, особливості подій, що відбуваються в країні. Необхідно брати до уваги і реальний рівень вихованості допризовників, наявність навчально-матеріальної бази, своєрідність і специфічність самоуправління в шкільному колективі, підбір кваліфікованих вихователів і викладачів предмета «Захист Вітчизни». В одну і ту саму форму працюючий педагог кожного разу має вносити що-небудь нове, цікаве, що перетворює її на особливо захоплюючу і значущу для військово-патріотичної діяльності допризовників з формування готовності до захисту Вітчизни. За цих умов вихователь, викладач предмета «Захист Вітчизни» мусить проявляти творчість, яка вимагає наполегливої роботи над собою, постійного вдосконалення своїх знань, умілого залучення та використання можливостей учнів допризовного віку, вчителів, батьків, представників громадських організацій; правильного планування й розподіл форм військово-патріотичної діяльності з формування готовності до захисту Вітчизни упродовж навчального року. Проаналізувавши виховні досягнення, кожний вихователь має чітко визначити мету, завдання, основні етапи підготовки, порядок і терміни проведення заходів, а також склад учасників і відповідальних осіб. Вельми важливо підбивати підсумки проведених заходів, де ретельно розбирати недоліки й упущення, відзначати тих учнів допризовного віку, які проявили високу активність і свідомість під час військово-патріотичної діяльності з формування готовності до захисту Вітчизни. Тут також слід навести факти пасивності й недисциплінованості старшокласників, вив-

чити причини їхньої байдужості до військово-патріотичної діяльності з формування готовності до захисту Вітчизни, що проводиться в класі чи школі; тісний зв'язок організаційних форм військово-патріотичної діяльності з формування готовності до захисту Вітчизни з іншими формами виховної роботи. Практика засвідчує, що тільки різноманітність форм, об'єднаних в певну систему, може принести високі виховні результати. Застосування системи взаємозв'язаних форм допомагає кваліфікованим вихователям і викладачам предмета «Захист Вітчизни» формувати в учнів допризовного віку широкі пізнавальні інтереси, патріотичні якості й переконання, потребу та звички самовиховання, розвивати схильності й здібності, необхідні для військової служби в Збройних Силах України. Різноманітність форм сприяє правильній профорієнтації, дає змогу кожному допризовнику і класному колективу активно включатися у військово-патріотичну діяльність з формування готовності до захисту Вітчизни; застосування різноманітних форм виховної роботи, виходячи з певних закономірностей, що впливають з мети, змісту, принципів і методів військово-патріотичної діяльності з формування готовності до захисту Вітчизни. Неодмінною умовою підвищення їхньої ефективності є глибоке пізнання кожним вихователем, викладачем предмета «Захист Вітчизни» педагогічних закономірностей різних педагогічних явищ, взаємозв'язаних у конкретну виховну систему. Власне саме при системному підході до військово-патріотичної діяльності з формування в старшокласників готовності до захисту Вітчизни найяскравіше проявляється ефективність організаційних форм, шліфується педагогічна майстерність вихователів, викладачів предмета «Захист середньої освіти».

2. МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ В СТАРШОКЛАСНИКІВ ГОТОВНОСТІ ДО ЗАХИСТУ ВІТЧИЗНИ

2.1. Поняття про методи формування в старшокласників готовності до захисту Вітчизни

Аналіз літературних джерел засвідчує, що під поняттям «методи (від грец. metha – шлях до мети + olog – наслідувати) формування в старшокласників готовності до захисту Вітчизни» розуміють способи взаємозв'язаної педагогічної діяльності вихователя, вчителя і викладача предмета «Захист Вітчизни», спрямованої на формування та закріплення в допризовної молоді патріотичної свідомості, відповідних норм поведінки з урахуванням характеру, особливостей майбутньої військової служби та захисту Батьківщини в складних сучасних умовах.

Під час організації і проведення виховної роботи методи служать механізмами, які забезпечують взаємодію вихователя, викладача предмета «Захист Вітчизни» і допризовної молоді у двоєдиному процесі формування готовності до захисту Вітчизни. Вони дозволяють вирішувати численну кількість типових і оригінальних педагогічних завдань і різноманітних повсякденних їх вирішень. За допомогою методів корегується поведінка старшокласників, формуються їхні особисті якості, забезпечується досвід відносин зі старшими військовими, учасниками та очевидцями антитерористичних операцій Об'єднаних сил на сході України. Методи найактивніше впливають на почуття допризовників у процесі їхньої військово-патріотичної діяльності, оскільки тільки в цілеспрямованій роботі інтенсивно виховується і вдосконалюється особистість, розвиваються її розумні потреби, формуються мотиви поведінки й позитивного ставлення до військової служби.

Методи військово-патріотичної діяльності в процесі формування в старшокласників готовності до захисту Вітчизни мають діалектичну природу. Вони перебувають у постійному русі, розвитку та взаємодії як із методами підготовки допризовної молоді до

військової служби, так і між собою. Здебільшого вони перебувають у системі і є структурними компонентами цілісного процесу виховання підростаючого покоління. Вплив цих методів військово-патріотичної діяльності в процесі формування в старшокласників готовності до захисту Вітчизни залежить від інших педагогічних явищ і дій вихователя й викладача предмета «Захист Вітчизни», які спільно забезпечують виховний ефект у закладі загальної середньої освіти.

Діалектична основа методів військово-патріотичної діяльності в процесі формування готовності до захисту Вітчизни в існуючій практиці підготовки допризовної молоді до військової служби не завжди враховується. Зустрічаються вихователі, викладачі предмета «Захист Вітчизни», загальноосвітні школи, позашкільні навчальні заклади, де певному методу або їхній групі відводиться універсальна роль. В останні роки, наприклад, неправомірно велика увага приділяється методам словесного впливу і недостатньо – методам організації військово-патріотичної діяльності в процесі формування готовності до захисту Вітчизни та формуванню особистого досвіду поведінки учнів старших класів у екстремальних або наближених до армійських чи військових умов.

Прогнозування виховного результату, що виражається в позитивному ставленні допризовної молоді до військової служби та прийнятті науково обґрунтованих рішень, засвідчує, що вчителі, вихователі й викладачі предмета «Захист Вітчизни» зобов'язані професійно володіти методами військово-патріотичної діяльності в процесі формування готовності до захисту Вітчизни. Багаторічна практика допризовної підготовки молоді свідчить, що краще застосовувати їх у поєднанні та взаємозв'язку. В різних педагогічних ситуаціях, що виникають у повсякденній виховній роботі в закладах загальної середньої освіти, цими методами слід постійно варіювати та правильно їх застосовувати. У цьому проявляється педагогічна майстерність учителів, вихователів, викладачів предмета «Захист Вітчизни» і творчий підхід до військово-патріотичної діяльності допризовної молоді в процесі формування готовності до захисту Вітчизни.

Виходячи із закономірностей виховного процесу й особливостей методів військово-патріотичної діяльності в процесі формування в старшокласників готовності до захисту Вітчизни, вчитель, вихователь, викладач предмета «Захист Вітчизни» мусять постійно обмірковувати, які методи вони застосовуватимуть у своїй повсякденній роботі. З цією метою вони мають підбирати такі методи, що дають найкращий виховний результат у даній педагогічній ситуації. Відтак методи військово-патріотичної діяльності в процесі формування в старшокласників готовності до захисту Вітчизни можуть бути справжніми механізмами лише тоді, коли вони забезпечують тісну взаємодію вчителя, вихователя, викладача предмета «Захист Вітчизни» і допризовної молоді. Важливо також, щоб вони знайшли оптимальний варіант сполучення й поєднання застосовуваних виховних методів. Допоможуть їм у цьому періодично фіксовані рівні вихованості класного колективу, окремих старшокласників, урахування їхніх вікових особливостей, мотивів поведінки, прагнень і потреб виховної діяльності.

У живій виховній військово-патріотичній діяльності в процесі формування в допризовної молоді готовності до захисту Вітчизни її методи можна умовно розділити на складові, які називаються *прийомами*. Щодо виховних методів, то прийоми мають підпорядкований характер. Вони тісно пов'язані між собою, можуть замінювати один одного в конкретних педагогічних ситуаціях, здійснювати взаємні переходи, тобто в одних педагогічних умовах певний метод може застосовуватися як самостійний спосіб вирішення виховного завдання, а в інших – як прийом, що має специфічне значення. Наприклад, лекція на військово-патріотичну тему є однією із основних форм застосування методів формування в учнів старших класів патріотичної свідомості, особистих поглядів і переконань з формування готовності до захисту Вітчизни. Водночас вона може стати одним з методичних прийомів, що використовуються на різних етапах реалізації методів у процесі навчання. Таким же чином метод змагання уможливорює використання ігрового прийому, що є досить

ефективним у військово-патріотичній діяльності з формування в допризовної молоді готовності до захисту Вітчизни.

Перспективи застосування різноманітних прийомів відкривають учителям, вихователям, викладачам предмета «Захист Вітчизни» широкі можливості для творчого підходу до військово-патріотичної діяльності з формування в допризовної молоді готовності до захисту Вітчизни. Однак, за всієї різноманітності, прийоми обмежені сутністю методу й не можуть змінювати його зміст і призначення. Якби не були ефективні, наприклад, прийоми вироблення звички дисциплінованої поведінки, вони не повинні перетворюватися в форми муштри допризовників. Формування в них звичних дій передбачає виховання потреби в такій поведінці. Відповідно бесіда з учасником військових подій не повинна перетворюватися на навчання, нотацію, гнівний монолог. Вона має підвищувати активність самих учнів старших класів в аналізі й оцінюванні героїчних вчинків, характеристиці моральних і загальнолюдських якостей ветерана, учасника бойових дій. Бесіда має сприяти виробленню в молодших співрозмовників патріотичних поглядів і переконань у необхідності завчасно готувати себе до військової служби й захисту незалежності своєї держави в складних сучасних умовах.

2.2. Класифікація методів формування в старшокласників готовності до захисту Вітчизни

Аналіз існуючого досвіду переконливо доводить, що завдання формування в учнів старших класів готовності до захисту Вітчизни не можна успішно вирішувати за допомогою одного метода чи групи методів, навіть якщо вчителі, вихователі й викладачі предмета «Захист Вітчизни» професійно володіють ними в процесі навчальної діяльності. З огляду на це, найкраще у військово-патріотичній діяльності в процесі формування в старшокласників готовності до захисту Вітчизни застосовувати певну систему методів, об'єднаних у класифікацію, яка передбачає розподіл цих

методів у тісно пов'язані між собою групи, виходячи із їхніх загальних ознак і фіксованих закономірностей зв'язків між ними. Створені класифікації мають велике значення для розвитку теорії і практики військово-патріотичної діяльності в процесі формування в старшокласників готовності до захисту Вітчизни. Вони дозволяють орієнтуватися вченим і практичним працівникам у різноманітності виховних методів і прийомів і є вичерпним і перспективним джерелом знань про них і про існуючі виховні системи. До того, лише за наявності певної класифікації створюються найсприятливіші можливості враховувати особливості та специфіку формування особистості майбутнього призовника. Вони також допомагають успішніше проводити виховну роботу, досягати високого рівня сформованості в допризовників патріотичних переконань у необхідності завчасно готувати себе до військової служби в Збройних Силах України.

Вивчення історії становлення й розвитку військово-патріотичної діяльності з формування в допризовної молоді готовності до захисту Вітчизни засвідчує, що вчені й педагоги в різні періоди включали в свої класифікації найрізноманітніші методи. Одна частина методів запозичена з теорії і практики виховання учнівської молоді, друга – з теорії і методики патріотичного виховання, третя – з методики військового виховання. Ці методи відповідно інтерпретовані стосовно військово-патріотичної діяльності допризовної молоді, яка готується до військової служби в умовах закладів загальної середньої освіти під час вивчення предмета «Захист Вітчизни». У проаналізованих класифікаціях використано від 3 до 7 методів військово-патріотичного виховання. В усі групи включено метод переконання, в шість – метод особистого прикладу і заохочення, в п'ять – метод вправ, у чотири – примушування, в три – стимулювання, у дві – покарання, в одну – метод змагання й практичні методи. Не об'єднуючись у поглядах відносно загальної кількості методів військово-патріотичного виховання, автори не однозначні і щодо їхніх назв. Так, розкриваючи свої класифікації, автори називають одним з найпоширеніших метод прикладу, інший науковець обмежує даний метод особистим

прикладом вихователя. Це, певно, не зовсім виправдано, адже для допризовників окрім вихователя позитивними прикладами можуть бути викладачі предмета «Захист Вітчизни», військовослужбовці, учасники бойових дій, борці за незалежність України та інші заслужені особистості.

Аналіз існуючих наукових розробок з даної проблематики свідчить, що в літературних джерелах, дослідженнях з військово-патріотичної діяльності сформульовані найрізноманітніші способи виховного впливу на допризовників, нагромаджено чималий науковий фонд, що розкриває зміст, сутність та закономірності функціонування загальних і специфічних методів військово-патріотичної діяльності в процесі формування в старшокласників готовності до захисту Вітчизни. Застосовуючи певний принцип підходу до їхнього групування, всі методи можна поділити на кілька груп. Але, оскільки ці групи мають низку характерних ознак і їх можна розглядати в різних аспектах, цілком природне існування кількох підходів до їхньої класифікації. При цьому автори спираються на нові наукові дані й основні теоретичні положення щодо виховання особистості та закономірності виховного процесу. При цьому враховується й передова педагогічна практика, досвід роботи закладів загальної середньої освіти, учителів, викладачів предмета «Захист Вітчизни», класних керівників та інших вихователів.

Досвід засвідчує, що будь-яка з розроблених класифікацій допомагає виявити загальне і часткове, суттєве і випадкове, теоретичне і практичне й тим самим сприяє доцільнішому й ефективнішому їх використанню в практичній діяльності. До того ж, розроблені класифікації допомагають побачити й краще зрозуміти призначення методів, виявити їхні характерні ознаки та особливості поєднання в групі. Все це поглиблює теоретичні уявлення про методи військово-патріотичної діяльності в процесі формування в старшокласників готовності до захисту Вітчизни, створює передумови для творчого пошуку в практичній роботі проявлення педагогічної майстерності учителів, вихователів, викладачів предмета «Захист Вітчизни», визначення критеріїв

оцінювання ефективності окремих методів і варіантів їхнього сполучення.

У військово-патріотичній діяльності в процесі формування в старшокласників готовності до захисту Вітчизни, як і в будь-якому іншому складному й суперечливому педагогічному явищі, важко знайти єдину логічну основу для класифікації численних способів педагогічного впливу на допризовну молодь, організації такої діяльності, яка активно сприяє досягненню поставлених виховних завдань. Цим пояснюються різні підходи до існуючих класифікацій, де за основу взято одну або кілька сторін виховного процесу, відбуваються ті чи інші домінуючі стилі стосунків між вихователями і вихованцями, між педагогічними і учнівськими колективами. Наявність різних наукових поглядів на проблему класифікації методів військово-патріотичної діяльності допризовників свідчить про природний процес диференціації та інтеграції знань про них. Усе виразніше стає різносторонній, комплексний підхід до якісної характеристики суті класифікації методів, обґрунтування закономірностей їхнього функціонування, взаємодії та застосування на практиці. Це переконливо доводить, що визріли реальні можливості узагальнення і систематизації уявлень про методи військово-патріотичної діяльності допризовної молоді в процесі формування готовності до захисту Вітчизни на основі методології цілісного підходу до її виховання. Адже відомо, що особистість допризовників формується, насамперед, у процесі їхньої основної діяльності: навчання, праці, військово-спортивних ігор, походів місцями бойової слави українського народу, на заняттях оборонно-спортивних і технічних гуртків, спортивних секцій з військово-прикладних видів спорту, в процесі пошукової роботи, у військово-патріотичних об'єднаннях при військових частинах і навчальних закладах тощо. Отже, при обґрунтуванні класифікацій методів військово-патріотичної діяльності в процесі формування в допризовної молоді готовності до захисту Вітчизни доцільно спиратися на фундаментальні положення теорії діяльності, розробленої в працях відомих психологів.

Розглядаючи дану категорію як одну з найскладніших у психології, вчений С. Л. Рубінштейн зазначав, що діяльність – це «процес, через який реалізується те чи інше ставлення людини до оточуючого її світу, інших людей, до завдань, які ставить перед нею життя» (Рубінштейн, С. Л., 1957). О. М. Леонтьєв уточнює, що під діяльністю слід розуміти не будь-який процес, а лише пов'язаний з потребами людини. Отже, під діяльністю необхідно розуміти такі процеси, «які, виконуючи те чи інше ставлення людини до світу, відповідають особливою, відповідною їм потребою» (Леонтьєв, 1976). Г. С. Костюк констатував, що діяльність є найважливішою формою «прояву активного ставлення людини до оточуючої дійсності» (Костюк, 1989). В її психологічній структурі виявлено взаємозв'язок таких компонентів, як мета, мотив, предмет діяльності, способи і засоби досягнення мети, а також активні дії й операції.

Виходячи з цього, можна стверджувати, що до класифікації мають входити такі методи формування в старшокласників готовності до захисту Вітчизни, що передбачають активну участь допризовників у виховному процесі. Практика засвідчує, що активними вони бувають лише за умов, коли їхня особиста мета, потреби, мотиви, що спонукають їх до військово-патріотичної діяльності з формування готовності до захисту Вітчизни, активної підготовки себе до військової служби, збігатимуться. Такий збіг певною мірою наявний, наприклад, у меті нашої держави забезпечити мир, боронити свою національну незалежність, підготувати молодь до військової служби. Мета молоді – жити в мирі та безпеці, не допустити міжнародних конфліктів, сприяти своєму благополуччю та розвитку, підготовці до майбутньої професійної діяльності та захисту своєї країни.

Потрібно враховувати також, що військово-патріотична діяльність з формування готовності до захисту Вітчизни удосконалює особистість старшокласників, впливає певним чином на формування їхніх індивідуальних якостей, патріотичних почуттів та переконань, веде до виникнення нових потреб, певних поглядів на майбутню військову службу, вносить суттєві корективи до перспективної мети, яка пробуджує активні вчинки й дії. З огляду на це, в процесі

військово-патріотичної діяльності з формування у допризовників готовності до захисту Вітчизни необхідно формувати високу патріотичну свідомість, навчати вміло діяти за різних емоційних станів, виробляти практичні вміння, навички та звичку самостійно готувати себе до роботи у несприятливих і навіть екстремальних умовах військової служби. Цілком закономірно, що формування, розвиток і вдосконалення будь-якої з названих сторін особистості вимагає відповідних способів виховного впливу вихователів і викладачів предмета «Захист Вітчизни» на допризовників, вироблення в них певних стилів взаємин з однолітками у процесі різноманітної військово-патріотичної діяльності, орієнтованої на підготовку себе до майбутньої військової служби.

Виходячи з цього, можна стверджувати, що військово-патріотичній діяльності з формування готовності до захисту Вітчизни найменше підходять теоретичні положення щодо побудови класифікацій, обґрунтовані у навчальному посібнику «Педагогіка школи» Г. І. Щукіною та В. О. Сластеніним у підручнику «Педагогіка». Класифікації їх сучасні, послідовні, стабільні, відбивають багатосторонній, комплексний підхід до групування і характеристики змісту та суті виховних методів. Спираючись на теоретичні положення щодо створення класифікацій і враховуючи специфіку військово-патріотичної діяльності з формування в допризовників готовності до захисту Вітчизни, в запропоновану класифікацію внесено цілу низку змін і доповнень. Зокрема, визначено чотири групи методів, уточнено їхні назви, запроваджено нові методи, їхні сполучення та поняття, що характерні військово-патріотичній діяльності з формування в старшокласників готовності до захисту Вітчизни. До того ж, у запропонованій класифікації в окрему групу виділено методи самовиховання допризовників, що мають першорядне значення у формуванні особистості майбутнього воїна.

Таким чином, у розробленій класифікації усі методи військово-патріотичної діяльності з формування готовності до захисту Вітчизни умовно об'єднані в чотири тісно пов'язані одна з одною групи.

Перша група – методи формування в допризовників патріотичної свідомості, поглядів та переконань. Теоретичні основи обґрунтування цієї групи методів військово-патріотичної діяльності з формування в допризовної молоді готовності до захисту Вітчизни спираються на принцип єдності свідомості та діяльності. Йдеться про те, що активним захисником своєї країни майбутній воїн стане не внаслідок цілеспрямованої зовнішньої діяльності (підготовки), а переважно завдяки внутрішній усвідомленій потребі особистості у своєму вихованні, через її високу свідомість, активну розумову діяльність. Ця діяльність має бути спрямована на досягнення допризовниками загальнолюдських і соціальних цінностей, які впливають на формування в них патріотичних понять, суджень, оцінок, що лежать в основі поглядів і переконань особистості. До цієї групи входять методи розповіді, бесіди, лекції, диспуту, прикладу, переконання, дії громадської думки тощо.

Друга група – методи організації військово-патріотичної діяльності та формування особистого досвіду поведінки допризовників. Їхнє об'єднання пояснюється тим, що військово-патріотична діяльність з формування готовності до захисту Вітчизни виражає не тільки внутрішню позицію і зміст особистості допризовника, а й є вирішальним фактором його саморозвитку та самовиховання. Адже у процесі активної усвідомленої військово-патріотичної діяльності з формування в допризовної молоді готовності до захисту Вітчизни забезпечується її різнобічна підготовка, освоюється дійсність, збуджується пізнавальний інтерес, патріотичні почуття, свідомість, виникають нові усвідомлені потреби, формуються індивідуальні стосунки, активізуються вольові зусилля, нагромаджується особистий досвід патріотичного поведіння, особливо в екстремальних умовах, які часто вимагають великої віддачі моральних і фізичних сил, а інколи й самопожертви на благо народу, рідної землі, країни. У цю групу входять методи педагогічної вимоги, доручення, вправ, привчання, пошуку, виховних ситуацій та інші.

Третя група – методи стимулювання і мотивації військово-патріотичної діяльності та поведіння допризовників. Необхідність виокремлення цієї групи методів пояснюється тим, що військово-

патріотична діяльність допризовників з формування готовності до військової служби й захисту Вітчизни має отримувати громадську оцінку і визнання, покликана зміцнювати мотиви і форми їхньої поведінки за екстремальних умов, що наближені до військової служби. Крім того, зазначену військово-патріотичну діяльність з формування готовності до захисту Вітчизни необхідно постійно стимулювати, спонукаючи інтерес, думки, почуття та дії допризовників у престижному і потрібному для суспільства, країни напрямі. У цю групу входять методи змагання, заохочення, примушення, перспектив тощо.

Четверта група – методи самовиховання і самопідготовки допризовників до військової служби. Видокремлення цієї групи методів військово-патріотичної діяльності допризовної молоді з формування готовності до захисту Вітчизни пояснюється особливостями їхнього віку, інтенсивним проявом у них усвідомленої потреби в самовихованні, самоствердженні та самопідготовці до майбутньої професійної діяльності. У дослідженнях А. Я. Арет, І. Д. Бега, В. Б. Бондаревського, О. Г. Ковальова, О. І. Кочетова, Л. І. Рувінського переконливо показано, що особистість є активною силою не тільки в перебудові оточуючого світу відносно своїх потреб, а й у власному формуванні особистості. До того ж, військово-патріотична діяльність з формування готовності до захисту Вітчизни, самовиховання і самопідготовка – дві сторони єдиного процесу формування й удосконалення активного та свідомого допризовника, формування в нього почуття патріотичного обов'язку, позитивного ставлення до такої соціально важливої діяльності, як служба в армії, захист незалежності України. До цієї групи належать методи самозобов'язання, самопереконання, самостійних вправ, самоспостереження, самоконтролю, самозвіту тощо.

Як бачимо, групування методів військово-патріотичної діяльності з формування готовності до захисту Вітчизни у наведеній класифікації науково обґрунтовано, спирається на загальновизнану в психології та педагогіці теорію діяльності, що враховує специфіку військово-патріотичної діяльності допризовників на сучасному етапі. Крім того, класифікація відбиває новітні досягнення теорії

виховання особистості, узагальнює багаторічні дискусії науковців і практиків щодо групування виховних методів, застосування їх за умов демократизації загальноосвітньої школи. Ураховано тут і тривалі суперечки педагогів, військових, учених щодо механічного перенесення в школу методики військового виховання. При створенні класифікації зроблено наголос на індивідуалізацію військово-патріотичної діяльності з формування готовності й самопідготовки допризовної молоді до військової служби. Адже майбутнє Збройних Сил України – професійна армія, для якої самовиховання та самопідготовка допризовників мають основоположне значення, оскільки закладають надійніший фундамент для їхньої майбутньої професійної діяльності з формування готовності до захисту Вітчизни.

Водночас зауважимо, що розглянута у загальних рисах класифікація методів формування в старшокласників готовності до захисту Вітчизни не є сталою й незмінною. По-перше, вона, як і будь-яка інша класифікація, динамічна й зручна для наукового аналізу методів у різних аспектах, для визначення закономірностей їхнього групування, виявлення загальних і специфічних, суттєвих і випадкових особливостей, що проявляються в процесі їхнього застосування. По-друге, за реальних умов педагогічного процесу наведена класифікація має постійно змінюватись, вдосконалюватись, розвиватись, оскільки методи формування готовності до захисту Вітчизни перебувають у складній і суперечливій єдності. По-третє, розвиток і становлення існуючої системи методів багато в чому залежить від змін, які відбуваються в житті нашого суспільства і молоді держави, від нової мети й завдань формування готовності до захисту Вітчизни, що виникають на кожному етапі розвитку загальноосвітньої школи, позашкільних виховних закладів, армії та її формувань. По-четверте, стан класифікації залежить від рівня свідомості, моральної, психологічної, гуманітарної, технічної і фізичної підготовленості старшокласників, педагогічної майстерності учителів, вихователів, викладачів предмета «Захист Вітчизни», що працюють з допризовною молоддю в закладах загальної середньої освіти.

3. ЕФЕКТИВНІСТЬ ФОРМУВАННЯ В СТАРШОКЛАСНИКІВ ГОТОВНОСТІ ДО ЗАХИСТУ ВІТЧИЗНИ

Розбудова Збройних Сил Української держави на основі Декларації про державний суверенітет, законів «Про оборону України» і «Про Збройні Сили України» вимагає суттєвого підвищення ефективності сформованості в юнаків допризовного віку закладів загальної середньої освіти готовності до захисту Вітчизни, де вони вивчають предмет «Захист Вітчизни», одержують початкові знання, уміння та навички молодого воїна. Проте, вивчення стану сформованості в них готовності до захисту Вітчизни засвідчує, що методика визначення ефективності цієї роботи в закладах загальної середньої освіти перебуває на низькому рівні. Значна кількість вихователів, викладачів предмета «Захист Вітчизни» не знають сутності складових компонентів, критеріїв, ознак і сучасних методик визначення рівнів сформованості в старшокласників готовності до захисту Вітчизни, не володіють зручними технологіями збирання й обробки вихідних і кінцевих даних, вивчення результативності своїх виховних дій та діагностики виховного процесу в цілому. Відсутність адекватної інформації про хід і результативність своєї роботи, реалізацію цілей формування готовності до захисту Вітчизни негативно позначається на ефективності дій педагогічних колективів, оперативному управлінні процесом всебічного розвитку особистості допризовників і підготовки їх до майбутньої військової служби в Збройних Силах України.

Головними причинами такого стану проблеми, що розглядається, є відсутність у закладах загальної середньої освіти адаптованих для вихователів, викладачів предмета «Захист Вітчизни» методик вивчення сформованості в юнаків допризовного віку готовності до захисту Вітчизни; складність розробки й застосування в умовах закладу загальної середньої освіти зручних технологій визначення результативності сформованості в старшокласників готовності до захисту Вітчизни; механічне перенесення дослідниками і педагогами системи вимірювання із галузей точних наук (де

є певна статичність і повторність фактів) на педагогічні явища, що постійно змінюються і не завжди піддаються відтворенню та повторенню в одних і тих же педагогічних умовах; нерозуміння педагогами й викладачами предмета «Захист Вітчизни» того, що одержані дані про вихованість учнів допризовного віку є певною мірою умовними, тобто не досить точними і стабільними; включення в одержані результати сформованості готовності до захисту Вітчизни і підготовленості юнаків лише кінцевого результату і нехтування проміжними показниками, які нерідко не беруться до уваги; оцінювання сформованості в учнів старших класів результативності виховання за зовнішніми показниками, без глибокого аналізу та врахування складних внутрішніх змін у позиціях старшокласників; нечітке виділення при визначенні взаємозв'язку між умовами і розвитком особистості старшокласників педагогічних впливів і недостатнє врахування всіх сумарних факторів; часткове врахування кількісних показників сформованості в учнів старших класів готовності до захисту Вітчизни, на які впливають фактори та педагогічні явища, що закономірно повторюються; намагання деяких педагогів, дослідників і викладачів предмета «Захист Вітчизни» одержати видимі результати вихованості юнаків у короткі строки, які в дійсності стають відчутними лише після закінчення певного вікового періоду їхнього розвитку; недостатня розробленість показників для вимірювання сформованості в допризовників готовності до захисту Вітчизни, а також методів вивчення й обробки здобутих результатів, що не дає змогу об'єктивно встановити досягнуті рівні їхнього розвитку на даному етапі.

Теоретичне обґрунтування й розкриття сучасних підходів і методик вивчення результативності сформованості в допризовної молоді готовності до захисту Вітчизни надасть практичну допомогу вихователям і викладачам предмета «Захист Вітчизни» в доборі критеріїв і визначенні рівнів сформованості в старшокласників готовності, сприятиме скороченню затрат часу на визначення ефективності й результатів своєї роботи з допризовниками, допоможе педагогічним колективам закладів загальної середньої освіти в

підвищенні рівня сформованості в учнів допризовного віку готовності до військової служби у Збройних Силах України.

3.1. Сутність і складові компоненти сформованості в допризовників готовності до захисту Вітчизни

Реалізація мети і завдань сформованості в старшокласників готовності до захисту Вітчизни знаходить вираження у формуванні в допризовників конкретних якостей особистості, що характеризують їхню вихованість і готовність до захисту Вітчизни. Під вихованістю розуміють «комплексну властивість особистості» допризовника, яка характеризується наявністю і ступенем сформованості у нього важливих загальнолюдських якостей, за якими можна судити про його всебічний розвиток і підготовленість до військової служби та захисту Вітчизни.

Основу сформованості в допризовника готовності до захисту Вітчизни становить *патріотизм* як всеосяжне і глибоке почуття особистості, що передбачає любов до своєї країни, народу, землі, національних традицій, рідного дому, природи, народних звичаїв, культури, матеріальних і духовних цінностей. Патріотизм нерозривно пов'язаний з відповідальністю за долю свого народу, країни, її національну незалежність, передбачає постійну готовність відстоювати їх від будь-якого ворога. Означені якості проявляються «не абстрактно, не в словесно-умоглядній формі, а конкретно, дієво». Найбільш виразно це проявляється в позитивному ставленні допризовників до військово-патріотичної роботи, підготовки себе до майбутньої військової служби та захисту Вітчизни.

Велике значення для загальної характеристики сформованості в допризовника готовності до захисту Вітчизни має *гуманність*, яка передбачає систему установок щодо людей, живої природи, виражену в моральних нормах і цінностях, що проявляються у свідомості через переживання, співчуття або радість, які реалізуються в спілкуванні та діяльності через акти сприяння, співучасті, допомоги тощо. Гуманність передбачає любов і повагу до людей,

миролюбство, доброзичливість, чуйність, дружелюбність, порядність у стосунках з людьми в процесі військово-патріотичної, юнармійської, спортивної і пошукової роботи, турботливість і повагу до молоді, жінок, літніх людей, ветеранів, учасників бойових подій, готовність прийти на допомогу менш підготовленому товаришу чи будь-якій іншій людині, що потрапила в біду або яка потребує допомоги. Гуманність характеризується також проявом доброти й пошани, добросердечності й довіри, добропорядності та доброзичливості. Ці якості найяскравіше проявляються у ставленні до всього живого, в непримиренності до антигуманних вчинків і дій у повсякденних життєвих обставинах, а також за екстремальних умов.

Надзвичайно важливою рисою сформованості в допризовника готовності до захисту Вітчизни є *дисциплінованість*, яка проявляється в точному дотримуванні принципів і норм поведінки в колективі, високої дисципліни, організованості, порядку в навчанні, військово-патріотичній, пошуковій та будь-якій іншій роботі. Дисциплінованість також передбачає старанність, точність, зібраність, підтягнутість, зосередженість, швидке й точне виконання вимог старших, знання й дотримання правил поведінки і норм загальнолюдської моралі, вміння підпорядкувати особистий інтерес суспільному. Високодисциплінованою можна назвати таку людину, «яка завжди, за всіляких умов зуміє обрати правильну поведінку, найкориснішу для суспільства, і знайде в собі твердість додержуватись *такої* поведінки до кінця, незважаючи ні на які труднощі і неприємності». В основі таких рис характеру лежать стійкі переконання у необхідності чітко виконувати прийняті в суспільстві правила поведінки й усвідомлені моральні норми стосунків між людьми. З огляду на це, дисциплінованість юнаків допризовного віку слід виховувати не на примушеннях і заборонах, а на переконанні, глибокому розумінні свого патріотичного обов'язку перед суспільством, країною, народом.

Характерною ознакою сформованості в допризовника готовності до захисту Вітчизни є *активність*, що характеризується особливістю його внутрішнього стану безпосередньо на момент вико-

нання будь-якого громадського доручення, якої-небудь дії для загального блага. Означена якість найвиразніше проявляється у практичній діяльності, яка виступає важливою умовою становлення і розвитку особистості. Активність передбачає безпосередню участь допризовника у військово-патріотичній роботі, прояву в ній ініціативи, оптимізму, творчості, організаторських здібностей. Через активність і вольові рішення переборюються зовнішні та внутрішні обмеження і перешкоди, що виникають у практичній діяльності. Інтегральною характеристикою активності допризовника є послідовність і принциповість у відстоюванні своїх поглядів, єдність слова і діла, ініціативна позиція у військово-патріотичній діяльності та підготовці до військової служби.

Суттєвою якістю сформованості майбутнього воїна готовності до захисту Вітчизни є його *самостійність*, що характеризується вмінням приймати рішення без сторонньої допомоги, самостійно обирати ту чи іншу форму військово-патріотичної діяльності та підготовки себе до служби в армії. Самостійні допризовники не побоюються висловлювати свої погляди з будь-яких дискусійних питань життя та діяльності колективу класу, школи, проявляти активність та ініціативу на заняттях і тренуваннях, а також в процесі різноманітної військово-патріотичної роботи. Самостійність дає змогу старшокласникам поводитись відповідно до своїх переконань і обставин, розв'язувати ті проблеми, які викликають у них особистий інтерес, допитливість, захоплення, підвищену зацікавленість. Самостійні допризовники намагаються завжди своїми силами досягати поставленої мети, схильні реалізовувати свої починання, виявляючи при цьому кмітливість, винахідливість і оригінальність. Такі допризовники відрізняються від інших самокритичністю і спроможністю глибоко аналізувати нові, нестандартні ситуації, що виникають у процесі військово-патріотичної діяльності. Вони також можуть дати об'єктивну оцінку результатам своєї праці, виділивши при цьому позитивні досягнення, прорахунки та недоліки.

Визначальною якістю сформованості в майбутнього воїна готовності до захисту Вітчизни є *відповідальність*, яка характеризу-

ється сумлінністю, високою спроможністю виконувати свої обов'язки, вимоги і доручення вихователя та викладача предмета «Захист Вітчизни»; своєчасним, точним і ретельним виконанням існуючих в учнівському колективі, школі, суспільстві норм і правил поведінки. Означена якість особистості передбачає необхідність і звичку доводити розпочату справу до кінця, готовність відповідати за будь-які особисті дії і вчинки перед ким завгодно, де необхідно і коли завгодно. Відповідальний допризовник не ухиляється від суспільно-корисної праці й будь-якої військово-патріотичної діяльності. Як правило, всі доручення він виконує добровільно, ініціативно, з емоційним піднесенням і бажанням реалізувати їх якісно, у визначений термін і остаточно. Відповідальність також передбачає здійснення в різних формах внутрішнього і зовнішнього самоконтролю учнів за своєю діяльністю, виконанням існуючих у суспільстві норм і правил поведінки.

Сформованість у юнаків допризовного віку готовності до захисту Вітчизни характеризують і такі якості, як мужність, сміливість, сила волі, бережливість, турботливість, цілеспрямованість, організованість, колективізм, товариськість, працелюбність та ін. Проте визначення всієї сукупності названих якостей у військово-патріотичній виховній роботі – річ вельми складна, хоча вони багатогранніше, точніше і всебічніше характеризують вихованість допризовників. Усі особисті якості органічно пов'язані між собою, взаємно впливають і доповнюють одна одну. Особливо помітний вплив одних якостей на інші у перехідний підлітковий період, коли окремі домінуючі якості накладають відбиток як на розвиток інших якостей, так і на формування особистості юнака в цілому.

У сукупності всі названі якості визначають сформованість у допризовника готовності до захисту Вітчизни, а також вказують на його неповторність, своєрідність, індивідуальність, самобутність, нестандартність, оригінальність і специфічність. У характеристиці вихованості юнака якісь якості та риси особистості у перехідний період можуть бути відсутні, не розвиватись або відбивати найрізноманітніші їх сполучення, поєднання чи комбінації. З огляду на це однією з найважливіших особливостей військово-патріотичного

виховання та підготовки допризовників до військової служби є всіляке заохочення розвитку в них індивідуальних якостей і відповідних здібностей, які взаємно збагачують і доповнюють одна одну. Саме різноманітність якостей і особистих рис характеру забезпечують всебічність вихованості, загального розвитку й підготовленості майбутнього воїна до служби в армії та захисту Вітчизни.

Розглядаючи складові сформованості у допризовників готовності до захисту Вітчизни, слід зауважити, що формуються вони як особисті в процесі різноманітної практичної діяльності допризовників, підтримання взаємин з однолітками, вчителями, вихователями, викладачами предмета «Захист Вітчизни» та колективом. Така діяльність і плідне спілкування з дорослими є важливими чинниками розвитку тієї чи іншої якості, що найрельєфніше проявляється у поведженні, вчинках, діях, у процесі навчання, праці, в юнармійських заходах, на заняттях оборонно-спортивних гуртків тощо. В свою чергу, на поведінку, дії і вчинки допризовників впливають їхні звички, а також ділові стосунки з товаришами і дорослими. За такого спілкування найінтенсивніше формуються особистісні якості. Ступінь їх розвитку, встановлені відносини з людьми, оточуючим середовищем, результати діяльності й визначають рівні сформованості в допризовній молоді готовності до захисту Вітчизни.

3.2. Критерії і ознаки сформованості в допризовників готовності до захисту Вітчизни

Відомо, що сформованість в допризовній молоді готовності до захисту Вітчизни визначається за допомогою системи критеріїв (від гр. *kriterion* – засіб для судження, міркування). Як мірило оцінки та глибина судження про сформованість тих чи інших якостей особистості, критерії сприяють швидкому виявленню якісних і кількісних характеристик педагогічних явищ, визначенню достовірності відмінностей між потрібними показниками і досягнутими

результатами військово-патріотичного виховання. За допомогою критеріїв у багато разів точніше, ніж суто візуально, вимірюється вплив різноманітних факторів на розвиток патріотичних якостей особистості, які в кожного допризовника перебувають на різних рівнях розвитку, по-різному формуються. Правильно дібрані критерії дають змогу порівнювати дієвість і надійність тих чи інших засобів, ретельно вимірювати діапазон їх впливу на старшокласника, виявляти інтенсивність, величину та силу прояву у виховному процесі. Ймовірність більш точно визначати дію різноманітних педагогічних факторів на формування особистості й пояснює важливість і необхідність широкого застосування критеріїв у визначенні сформованості готовності до захисту Вітчизни й ефективності військово-патріотичного виховання допризовної молоді.

Характеризуючи критерії сформованості у допризовників готовності до захисту Вітчизни, слід зазначити, що у дослідників цього питання немає єдиної думки щодо змісту та вихідних позицій їх вибору. Більшість науковців, наприклад, вважають, що загальними критеріями вихованості допризовників є якості особистості. Інші обґрунтовують критерії, виходячи зі стану свідомості, переконань і соціальних дій та дотримуються підходу, що передбачає пошук критеріїв ефективності в меті виховання, а автори книг з військово-патріотичного виховання відмічають, що мірилом вихованості слугує рівень готовності молоді до військової служби та захисту країни. Дослідник Ю. С. Васютін стверджує, що загальні критерії оцінки військово-патріотичного виховання мають впливати із співвідношення між поставленими цілям та досягнутими результатами, що виражаються в показниках, які характеризують, з одного боку, рівень свідомості, ідейної переконаності, патріотичних почуттів, а з другого – кількість охоплених системою навчання, військово-технічної та фізичної підготовки допризовників (Васютін, 1984). Вчений Н. М. Конжієв відмічає, що критеріями можуть бути специфічні ознаки свідомості та поведінки допризовників, але з огляду на те, що вони неоднорідні, «за основу динаміки результативності військово-патріотичного виховання слід вважати міру наближення емпіричної військово-патріотичної сві-

домості учнів до відповідних ознак наукової свідомості і детермінованого їх поведження» (Конжієв, 1978).

Аналізуючи вихідні позиції авторів стосовно визначення критеріїв формування в допризовної молоді готовності до захисту Вітчизни, можна дійти висновку, що всі наукові погляди заслуговують на увагу, хоча вимагають подальшого дослідження й теоретичного обґрунтування. Найбільш сталим у теорії і методиці військово-патріотичного виховання є положення про те, що кожна особистість репрезентує в собі неповторне поєднання великої кількості різноманітних якостей і рис, які відбивають її ставлення до оточуючої дійсності. З огляду на це узагальненими критеріями військово-патріотичної вихованості старшокласників мають бути такі якості особистості, що відповідають їхнім віковим особливостям і змісту виховання. Ці положення й лягли в основу вибору критеріїв оцінювання готовності учнів допризовного віку до захисту Вітчизни.

Як і до будь-якого оцінного засобу до критеріїв визначення готовності до захисту Вітчизни і військово-патріотичної вихованості допризовників ставляться певні вимоги. Головними з них є репрезентаційність, точність, надійність, достовірність, адекватність, доказовість, можливість порівнювати та стійкість. Межі цих вимог установлюють із допомогою шкалювання, моделювання, рейтингу, методів порівняльного аналізу, дослідно-експериментальної роботи і багаторічної практики військово-патріотичного виховання.

Аналіз критеріїв визначення готовності допризовників до захисту Вітчизни і військово-патріотичної вихованості засвідчує, що однією з головних вимог є *репрезентаційність*, яка означає, що кількість критеріїв та їх показників має бути достатньою для визначення рівнів сформованості готовності до захисту Вітчизни, військово-патріотичної вихованості допризовників і глибокого аналізу результатів виховної роботи. Кожен критерій повинен відповідати сутності військово-патріотичного виховання, адекватно відбивати виховні особливості, бути доказовим. Його невідповідність призводить до похибок, які можуть бути випадковими або систематичними.

Важливою умовою точної відповідності критеріїв меті й завданням військово-патріотичного виховання і формування готовності допризовників до військової служби й захисту Вітчизни є *адекватність*. Ця гармонійність і пропорційність критеріїв досягається багаторазовою перевіркою на практиці та в процесі багаторічної дослідно-експериментальної роботи. Неузгодженість критеріїв призводить до неточного визначення досягнень у військово-патріотичній роботі, стає причиною до випадкових і неправильних висновків щодо сформованості в учнів старших класів готовності до військової служби й захисту Вітчизни в складних сучасних умовах.

Віковим та психологічним особливостям допризовної молоді відповідає *точність* критеріїв, яка відбиває її виражені відмінності, схильності та особисті інтереси. Кожний точно дібраний критерій повинен урахувати і специфічні особливості особистості, сприяти виявленню пізнавальних, мотиваційних, емоційних та інших характеристик допризовної молоді й формуванню готовності до захисту Вітчизни.

Важливою особливістю критеріїв є їх *надійність*, яка полягає в їхній можливості точно виконувати задані функції, які зберігають свої основні характеристики в установлених межах. Надійність передбачає безвідмовність, довговічність, цілісність і стабільність критеріїв. Така їх особливість служить вагомою перепорою для можливого спотворення рівнів військово-патріотичної вихованості й формування готовності допризовників до захисту Вітчизни, підбиття підсумків та інших даних виховної роботи. Надійність критеріїв виключає випадковість в одержанні результатів виховної діяльності вчителів і викладачів предмета «Захист Вітчизни».

Справжньому стану відповідності військово-патріотичної роботи в закладі освіти є *достовірність* критеріїв. Їх правдивість досягається логічною доказовістю, багаторічним експериментом, теоретичною обґрунтованістю та їх адекватністю меті й завданням військово-патріотичної вихованості й формуванню готовності до захисту Вітчизни. Основою достовірності критеріїв є багаторічна практика, результати виховної роботи виражені в кількісних та

якісних показниках математичної статистики і порівняльного аналізу, що характеризують підготовленість допризовної молоді до військової служби й захисту Вітчизни.

Одержання достовірних фактичних даних сприяє *доказовість* критеріїв. Ці дані виражаються у реальних поступках, діях, судженнях, висловлюваннях, що розкривають глибину впливу педагогічних засобів на формування особистості допризовника й підготовки його до військової служби та захисту Вітчизни. Доказовість підтверджується аргументованими й обґрунтованими результатами, одержаними в процесі багаторічного експеримента та виявленими за законами логіки й теоретичних доказів щодо формування в старшокласників готовності до військової служби й захисту Вітчизни.

Забезпеченню об'єктивних результатів за кожним із критеріїв сприяє *порівнянність*. Об'єктивне порівняння одержаних різними методами результатів допомагає правильно оцінювати ефективність військово-патріотичного виховання й рівнів сформованості в допризовників готовності до військової служби й захисту Вітчизни. Порівнянність кількісних і якісних показників усуває випадковість в одержанні результатів виховної роботи. Найбільшу складність викликає порівняння якісних показників, які не мають точних параметрів виміру щодо сформованості в старшокласників готовності до військової служби й захисту Вітчизни.

Здатність критеріїв виконувати свої функції і зберігати при цьому основні показники та параметри їх застосування у несприятливих умовах сприяє *стійкість*. Визначається стійкість критеріїв тривалістю, надійністю та зручністю їх застосування у різних педагогічних колективах за несприятливих умов. Досягається стійкість критеріїв шляхом теоретичного обґрунтування їх відповідності меті та завданням військово-патріотичного виховання й формування готовності до військової служби й захисту Вітчизни багаторазовою перевіркою їх на практиці та в процесі експериментальної роботи. Стійкість критеріїв дозволяє одержувати достовірні результати виховної діяльності й правильно визначати рівні війсь-

ково-патріотичної вихованості допризовників і сформованості готовності до захисту Вітчизни.

Проведені дослідження засвідчують, що кількість критеріїв не повинна бути надмірно великою і громіздкою, оскільки це утруднює їх застосування на практиці в умовах загальноосвітнього навчального закладу. Водночас мала їх кількість не дозволяє з достатньою певністю і повнотою фіксувати зміни у розвитку якостей особистості, характеризувати одержані результати військово-патріотичної роботи з формування в старшокласників готовності до військової служби й захисту Вітчизни. До того ж для масових закладів освіти необхідна така система критеріїв вивчення ефективності військово-патріотичного виховання допризовників, яка б допомогла учителям, викладачам предмета «Захист Вітчизни» передбачати результати своєї праці, своєчасно виявляти тенденції і темпи всебічного розвитку особистості, знаходити прогалини, недоліки й вади у проведенні військово-патріотичної роботи та вчасно й оперативно їх коригувати або усувати.

Відомі вчені – М. В. Єфременко, Б. С. Кобзар – указують на необхідність добирати критерії, що характеризують розвиток кожної особистісної якості, оскільки вони відрізняються одна від одної цілою низкою особливостей. Це дозволить вихователям, викладачам предмета «Захист Вітчизни» досить точно й всебічно встановлювати рівні сформованості в допризовника тієї чи іншої якості, визначити ефективність своєї роботи, мати всебічне та глибоке уявлення про найтипівіші форми прояву певної якості в того, чи іншого старшокласника і таким способом судити про реальний її розвиток на даному етапі виховної роботи. Керуючись чіткими і змістовними даними про формування в допризовників кожної окремої якості, порівнюючи їх з реальними педагогічними можливостями, можна досить точно визначити ступінь відповідності нормі, обраному ідеалу, зразку.

Дослідження М. М. Монахова свідчать, що для того щоб критерій служив ідеальним засобом визначення в допризовника тієї чи іншої якості, він має бути розгорнутим, розчленованим на окремі одиниці виміру (Монахов, 1981). Ними можуть бути основні *озна-*

ки, що розкривають у сукупності рівень розвитку відповідної якості у допризовника. Як компоненти критерію, ознаки в даному випадку виступають у формі конкретних, типових і стійких проявів суттєвих особливостей тієї чи іншої якості особистості, за якими у сукупності можна судити про рівні їх розвитку в допризовника. Ознаки дозволяють точніше визначати індивідуальні методи вдосконалення особистісних якостей старшокласників, порівнювати їх з ідеальним зразком, необхідним рівнем їх розвитку в процесі військово-патріотичної роботи.

З огляду на те, що патріотичні якості особистості допризовника найяскравіше проявляються у військово-патріотичній роботі, ставленні його до предмета «Захист Вітчизни», військової служби, вираженому через сферу почуттів, волі й мислення. При цьому ознаки того чи іншого критерію мають розкривати емоційно-вольову, діє-практичну та інтелектуально-мотиваційну сторони військово-патріотичної вихованості допризовника. Але оскільки його особистість формується в діяльності, пріоритет надається тим ознакам критерію, які характеризують проявлення даної якості в поведінці, діях, вчинках, конкретних справах, різнобічній військово-патріотичній роботі. Через це ознаки того чи іншого критерію стосовно особливостей і можливостей допризовників мають відповідати таким вимогам:

- всебічно розкривати сутність прояву відповідної якості особистості допризовника в основних формах його участі у військово-патріотичній діяльності (в іграх, туристських походах, спортивних змаганнях, зустрічах, пошуковій роботі й т.п.);

- всебічно характеризувати поведінку допризовника в різноманітних ситуаціях, що виникають у школі, позашкільних навчальних закладах, на заняттях оборонно-спортивних гуртків тощо;

- глибоко відображати досить сталі прояви даної якості, що часто повторюються в різних умовах (у спокійних, напружених, змагальних, екстремальних тощо);

- бути порівняно помітними і без зусиль спостерігатись учителем, викладачем предмета «Захист Вітчизни» в щоденній військово-

во-патріотичній роботі (бере участь добровільно, самокритичний, не виявляє бажання, активний і т.п.);

– передбачати застосування доступних, конкретних і зручних на практиці способів визначення рівнів сформованості в допризовників тих чи інших особистих якостей;

– кількість ознак повинна обмежуватися розумною кількістю, тобто бути оптимальною і негроміздкою, що дозволяє досить точно визначати рівень розвитку даної якості в допризовника (в даному випадку реальне число рівнів може бути як мінімум два і як максимум – шість).

Виходячи із сутності та складових компонентів вихованості юнаків допризовного віку, критеріями оцінки ефективності їхньої військово-патріотичної вихованості можуть бути такі якості особистості, які є найхарактернішими для даного віку і рельєфно проявляються в щоденній військово-патріотичній роботі. До них належать патріотизм, гуманність, дисциплінованість, активність, самостійність, відповідальність. Кожен з цих критеріїв становить максимальну умовну одиницю виміру військово-патріотичної вихованості допризовників, а ознаки критеріїв є мінімальними їх умовними показниками. В сукупності ознаки всебічно характеризують рівень розвитку в старшокласника тієї чи іншої якості, а всі виділені критерії визначають загальний рівень військово-патріотичної вихованості особистості допризовника в цілому. Стосовно допризовного віку названі критерії оцінки військово-патріотичної вихованості юнаків включають такі ознаки:

патріотизм: знання історії України, військових традицій, народних звичаїв і обрядів; добровільна участь у військово-патріотичній роботі; дбайливе ставлення до природи, матеріальних і духовних цінностей свого народу; активна підготовка до військової служби і захисту незалежності держави;

гуманність: уважність, доброзичливе ставлення до дітей, жінок, людей похилого віку, захисників нашої держави; надання допомоги тим, хто в ній має потребу; доброта, любов і турботливе ставлення до всього живого; непримиренність щодо антигуманних

учинків і дій; миролюбство і доброзичливість у військово-патріотичній виховній роботі;

дисциплінованість: знання і дотримання законів держави; сумлінне дотримання моральних норм і правил поведінки; швидке і точне виконання прохань дорослих, вимог учителів, викладачів предмета «Захист Вітчизни», капітанів команд; непримиренність щодо порушників дисципліни і порядку; щоденна підтримка високої дисципліни у класі, оборонно-спортивному гуртку, спортивній команді;

активність: регулярна участь у військово-патріотичній роботі класу, школи; прояви ініціативи і творчості у військово-патріотичній діяльності; боротьба з недоліками в оборонно-спортивній і військово-патріотичній роботі; непримиренне ставлення до антигромадських вчинків; принципова позиція щодо формування готовності до захисту Вітчизни й підготовки себе до військової служби у Збройних Силах України;

самостійність: уміння приймати рішення без сторонньої допомоги; наявність особистого погляду на різноманітні питання військово-патріотичної роботи; самовиховання і самопідготовка до військової служби; прояв організаторських здібностей у військово-патріотичній роботі; прагнення вести себе відповідно до своїх переконань і обставин; самокритичний аналіз своєї участі у військово-патріотичній роботі з формування готовності до захисту Вітчизни;

відповідальність: висока сумлінність у виконанні обов'язків, вимог і доручень учителів, викладачів предмета «Захист Вітчизни»; своєчасне і точне виконання взятих на себе зобов'язань; звичка доводити розпочату справу до кінця; готовність відповідати за свої дії і вчинки; вміння здійснювати внутрішній і зовнішній самоконтроль за свою діяльністю і поведінкою в процесі формування готовності до захисту Вітчизни.

Розглянуті критерії та ознаки виділені умовно для зручного їх використання в практичній роботі з формування в старшокласників готовності до захисту Вітчизни. В реальному процесі військово-патріотичного виховання вони постійно замінюються, прони-

кають і суттєво доповнюють одне одного. В діалектичній взаємодії критеріїв їхні ознаки досить точно характеризують рівні вихованості допризовників, допомагають виявити їхню ідейну зрілість, психологічну та моральну підготовленість до військової служби і захисту Вітчизни. До того ж сукупність критеріїв і ознак дає змогу визначити ефективність системи військово-патріотичної роботи в школі, об'єктивно оцінити її стан, визначити шляхи подальшого вдосконалення змісту, форм і методів військово-патріотичного виховання й формування готовності в допризовній молоді до захисту Вітчизни.

3.3. Рівні сформованості в старшокласників готовності до захисту Вітчизни

Педагогічний досвід і практика військово-патріотичного виховання засвідчують, що під рівнем сформованості готовності до захисту Вітчизни розуміють системну характеристику особистості старшокласника, в якій фіксується наявність і сутність сформованості в нього суспільно значущих для майбутньої військової служби в Збройних Силах України рис характеру і якостей, які виражаються в кількісних і якісних показниках, що визначають його військово-патріотичну вихованість і сформованість готовності до захисту Вітчизни й незалежності Української держави.

Рівні військово-патріотичної вихованості й сформованості в старшокласників готовності до захисту Вітчизни вимірюються за допомогою системи критеріїв і ознак. Це здійснюється з метою перетворення військово-патріотичного виховання у контрольований процес, підбиття підсумків військово-патріотичної роботи за той чи інший період, внесення у її зміст і методику певних коректив і змін, необхідних для суттєвого її поліпшення. До того ж правильно визначені рівні військово-патріотичної вихованості й сформованості в старшокласників готовності до захисту Вітчизни допомагають учителям, вихователям, викладачам предмета «Захист Вітчизни» побачити упущення й недоліки в роботі, оцінити

результативність своєї педагогічної діяльності, упорядкувати одержану інформацію про успішність своїх зусиль, майстерність і підготовленість, що дозволяє їм дійти об'єктивних висновків щодо дієвості особистих старань. Ретельний аналіз педагогічної діяльності, точне визначення реальних рівнів військово-патріотичної вихованості й сформованості в кожного старшокласника готовності до захисту Вітчизни має вирішальне значення в індивідуальному підході до їхнього військово-патріотичного виховання, науково обгрунтованого планування й усунення у виховній роботі недоліків і недоробок. Це створює необхідні передумови для перетворення виховного процесу в керований, який відповідає актуальним завданням військово-патріотичного виховання учнівської молоді й сформованості готовності до захисту Вітчизни в сучасних умовах.

У реальному житті рівні військово-патріотичної вихованості й сформованості готовності до захисту Вітчизни юнаків одного і того самого класу, закладу загальної середньої освіти, віку неоднакові. Пояснюється це тим, що військово-патріотичне виховання й формування в учнів допризовного віку готовності до захисту Вітчизни здійснюється нерівномірно. Це залежить від умов закладу загальної середньої освіти, майстерності вихователів, учителів, викладачів предмета «Захист Вітчизни», мікросередовища, природних задатків і нахилів допризовної молоді. Вони по-різному впливають на формування особистісних якостей, а, отже і на розвиток особистості старшокласника в цілому. Крім того, на рівні військово-патріотичної вихованості й сформованості в старшокласників готовності до військової служби й захисту Вітчизни здійснюють вплив стосунки в педагогічному колективі, постановка військово-патріотичної роботи в закладі загальної середньої освіти тощо. Усе це призводить до того, що в окремих учнів допризовного віку позитивні особистісні якості, що вже були сформовані, не закріплюються і не розвиваються далі, а інколи і взагалі втрачаються. Не формуються в них у цьому разі й нові якості та стосунки, не виробляються стійкі переконання в необхідності готувати себе до екстремальних умов військової служби й захисту Вітчизни. Ці допризовники, як правило, не мають необхідних навичок,

досвіду і звичок поведження в складних сучасних умовах, які вимагають певного рівня розвитку особистісних якостей, сформованих в процесі військово-патріотичної роботи й формування готовності до захисту Вітчизни в закладі загальної середньої освіти.

Методика практичного визначення рівнів військово-патріотичної вихованості й сформованості в допризовної молоді готовності до захисту Вітчизни ще дотепер недостатньо вивчена і є складною та дещо громіздкою, що вимагає від вихователів, учителів, викладачів предмета «Захист Вітчизни» спеціальних знань, умінь, значних старань і високої кваліфікації. Вимагає багато часу і техніка збирання даних про військово-патріотичну вихованість і сформованість в юнаків готовності до захисту Вітчизни, порівнювання їх з попередніми результатами одержання зворотної інформації про ефективність проведеної військово-патріотичної роботи. Заважає правильному прийняттю рішень про вихованість і сформованість в юнаків допризовного віку готовності до захисту Вітчизни й така делікатна для вихователів, учителів і викладачів предмета «Захист Вітчизни» етична проблема, як проникнення у внутрішній світ старшокласника. «Особливо гострою вона стає у старшому підлітковому віці і ранній юності, коли вихованець усвідомлює свій внутрішній світ як щось таємне, що не підлягає втручання стороннього» (Бітинас, Б. П., 1984). Усе це істотно стримує впровадження в масову практику військово-патріотичного виховання й сформованості в старшокласників готовності до захисту Вітчизни ефективної методики визначення рівнів вихованості допризовної молоді.

Визначати рівні військово-патріотичної вихованості й сформованості в допризовної молоді готовності до захисту Вітчизни найкраще на початку і наприкінці кожного навчального року. Це здійснюється для фіксації вихідних даних, необхідних для наукового обґрунтування планування виховної роботи, точного встановлення досягнутих результатів. Можливі й інші варіанти, наприклад вимірювання рівнів вихованості на початку чверті, в кінці півріччя тощо. Але й тут треба брати до уваги, що згідно з психологічними закономірностями формування особистості, процес її

виховання відбувається досить повільно. Нешвидко формуються і якості особистості учня. Вченими виявлено, що оптимальним часовим відтинком між зрізами вихованості є один рік. У новостворених нетривалих колективах учнів допризовного віку (наприклад, в оборонно-спортивних оздоровчих таборах) доцільно проводити вимірювання частіше, оскільки там можуть статися суттєві зміни в позиціях старшокласників. Обов'язково треба визначати рівні військово-патріотичної вихованості й сформованості в учнів допризовного віку готовності до захисту Вітчизни, які перейшли з інших педагогічних колективів, а також тих, що перебувають у кінці вікового періоду, того чи іншого етапу навчання, закінчення загальноосвітнього навчального закладу.

У закладах загальної середньої освіти зручно використовувати процедуру визначення трьох рівнів військово-патріотичної вихованості: високого, середнього та низького. За цією методикою, адаптованою нами до учнів допризовного віку, високий рівень розвитку тієї чи іншої якості особистості характеризується проявом старшокласником у військово-патріотичній роботі усіх ознак критеріїв, які властиві даній якості. Середній рівень характеризується проявом у військово-патріотичній роботі половини або більшої половини ознак відповідних критеріїв. Низький рівень відрізняється констатацією в учня допризовного віку менше половини ознак критеріїв від загального їх числа, що розкривають рівень розвитку тієї чи іншої якості особистості. Основою діагностики військово-патріотичної вихованості старшокласників за даною методикою є встановлення ступеня сформованості в них ураховуваних якостей особистості за допомогою системи критеріїв і провідних ознак. Їх прояв у військово-патріотичній роботі визначається шляхом всебічної перевірки наявності означених якостей у допризовників у бесідах з учителями, викладачами предмета «Захист Вітчизни» й учнями, а також за допомогою опитування, анкетування, застосування методу узагальнених незалежних характеристик, тестування, експертних оцінок, написання творів, вивчення творчих робіт, особових справ, виявлення фактів поведінки, дій і вчинків учнів допризовного віку в різноманітних ситуаціях. До

того ж цінні відомості можна також дістати в процесі цілеспрямованих спостережень за юнаками з метою виявлення того, як вони конкретно проявляють свої особистісні якості у військово-патріотичній роботі з формування готовності до захисту Вітчизни у несприятливих, наближених до армійської служби умовах. Суттєво доповнює характеристику військово-патріотичної вихованості допризовників й інформація з різних джерел про те, як саме вони поведуться в екстремальних ситуаціях, як ставляться до аналогічних вчинків своїх однолітків, воїнів армії та флоту. Ранжування одержаних даних, аналіз і узагальнення сукупності результатів дозволяють уточнити, доповнити та конкретизувати характеристику особистості того чи іншого учня допризовного віку, дають цінний матеріал для точного визначення рівнів його військово-патріотичної вихованості й сформованості в старшокласника готовності до захисту Вітчизни.

Позитивними особливостями запропонованої методики визначення рівнів військово-патріотичної вихованості й сформованості в учнів допризовного віку готовності до захисту Вітчизни є можливість вибирати за аналогією інші критерії та їх ознаки для фіксації ступеня розвитку в старшокласників тих чи інших якостей і рис особистості; виражена нормативність показників дозволяє конкретизувати вимоги суспільства до особистості допризовника на даному етапі його розвитку; видима залежність показників вихованості допризовників від мети і завдань військово-патріотичного виховання; ймовірність застосування вихователями і викладачами предмета «Захист Вітчизни» творчого підходу до вибору і використання у визначенні рівнів військово-патріотичної вихованості допризовника різноманітних критеріїв та їх показників, широка можливість всіляко заохочувати розвиток в учнів старших класів індивідуальних якостей особистості, які взаємозбагачують і доповнюють одна одну; можливість розглядати формування сукупності особистісних якостей у допризовника в практичній військово-патріотичній діяльності з формування готовності до захисту Вітчизни; допустимість розчленовувати військово-патріотичну вихованість на складові частини для глибшого аналізу

й розгляду її в динаміці; можливість застосування аналітичного підходу до загальної оцінки військово-патріотичної вихованості учнів на будь-якому етапі вікового розвитку.

Недоліками запропонованої методики оцінювання військово-патріотичної вихованості й сформованості в учнів допризовного віку готовності до захисту Вітчизни є надто велика кількість показників для обліку, що потребує чималого часу у вихователя, викладача предмета «Захист Вітчизни»; окремі ознаки перекриваються, дублюючи одна одну; не всі критерії та їх ознаки однаково підходять для вимірювання вихованості допризовників різної підготовленості; деякі показники не зовсім відповідають реальним можливостям практичного застосування за умов проведення військово-патріотичної роботи в школі з формування готовності до захисту Вітчизни; окремі ознаки критеріїв не завжди зрозумілі учням допризовного віку, вихованість яких вони характеризують; сукупність окремих показників військово-патріотичної вихованості не всебічно враховують своєрідність індивідуального розвитку особистості юнака; наведені критерії та їх ознаки також недостатньо валідні, тобто не завжди одержані з їх допомогою судження відповідають справжній поведінці учнів допризовного віку в складних сучасних умовах та ін.

Незважаючи на вказані недоліки, запропоновану методику можна з успіхом використовувати у військово-патріотичній діяльності з виховання в допризовній молоді готовності до захисту Вітчизни, оскільки вона на даний час є найпопулярнішою і визнаною в закладах загальної середньої освіти. Ця методика дозволяє оперативно вимірювати рівні сформованості в учнів допризовного віку головних особистісних якостей, які складають серцевину їх військово-патріотичної вихованості в процесі формування готовності до захисту Вітчизни. Крім того, вона надає вихователю, викладачу предмета «Захист Вітчизни» великі можливості проявляти творчі здібності, підвищувати майстерність і кваліфікацію, широко використовувати передовий педагогічний досвід і знання інших відомих учених і педагогів. Підтверджує правомірність вимірювати військово-патріотичну вихованість учнів допризовного віку за трирівне-

вою градацією її простота, але досить високі надійність і точність (порівняно з іншими методиками) одержання кількісних і якісних показників. У сукупності вони всебічно й повно визначають рівні військово-патріотичної вихованості допризовної молоді й динаміку їх розвитку. Отже, така методика цілком прийнятна для об'єктивної оцінки ефективності військово-патріотичної вихованості й формування в допризовної молоді готовності до захисту Вітчизни та визначення перспективних шляхів подальшого його вдосконалення в умовах закладів загальної середньої освіти та позашкільних освітніх закладів.

За цікавих нових методик визначення рівнів військово-патріотичної вихованості й сформованості у старшокласників готовності до захисту Вітчизни можна запропонувати творчо працюючим вихователям і викладачам предмета «Захист Вітчизни» адаптовану для допризовної молоді чотиригрангову градацію, розроблену литовським вченим Б. П. Бітинасом (Бітинас, 1984). Сутність її полягає в інтегральному оцінюванні позицій вихованців: дві градації для учнів старших класів, вихованість яких задовольняє педагога, і дві – для тих, задовільний рівень військово-патріотичної вихованості й сформованості готовності до захисту Вітчизни в кого ще не досягнуто. За цією методикою в кожній градації можна враховувати такі найважливіші якісні ознаки, що характеризують позицію особистості учня допризовного віку, як спрямованість змісту діяльності, стійкість поведінки й активність у військово-патріотичній роботі.

Активна позиція характеризується позитивними оцінками всіх ознак: спрямованості змісту військово-патріотичної діяльності, стійкості поведінки й активності у військово-патріотичній роботі з формування в допризовної молоді готовності до захисту Вітчизни. До цієї групи належать ті допризовники, котрі самі обирають той чи інший вид військово-патріотичної діяльності, будують свою поведінку відповідно до вимог нашої держави до допризовної молоді, прагнуть реалізувати їх та обрані ідеали і норми поведінки у повсякденному житті. Ці учні старших класів є основними помічниками вихователів і викладачів предмета «Захист Вітчизни» в

організації та проведенні різних масових військово-патріотичних заходів у школі з формування у старшокласників готовності до захисту Вітчизни.

Пасивна позитивна позиція визначається позитивною спрямованістю змісту військово-патріотичної діяльності, стійкістю поведінки, але активність у військово-патріотичній роботі з формування готовності до захисту Вітчизни цих учнів старших класів оцінюється як недостатня. До цієї групи належать ті учні старших класів, котрі стабільно займаються військово-патріотичною роботою, дотримуються вимог суспільства до допризовної молоді, але не проявляють активності, коли виникає необхідність боротися за їх реалізацію та обрані ідеали в класі, школі, оборонно-спортивній секції або іншому доступному їм оточуючому середовищі. Завдання вихователів і викладачів предмета «Захист Вітчизни» полягає у всьому розвитку громадської активності цих старшокласників, у зміцненні їхньої позитивної позиції у повсякденній військово-патріотичній роботі з формування готовності до захисту Вітчизни.

Нестійка позиція характеризується позитивною спрямованістю змісту військово-патріотичної діяльності старшокласників, однак стійкість поведінки оцінюється негативно. Не відмічаються у цих учнів старших класів при цьому й ознаки активності. Це означає, що їхня позиція відносно військово-патріотичної роботи з формування готовності до захисту Вітчизни нестійка, не набрала особистісного характеру. Їх поведінка багато в чому ситуативна, залежить від випадкових обставин, може спонукатися малоцінними мотивами, легко піддається негативним впливам. Ці учні старших класів є основним об'єктом і суб'єктом військово-патріотичного виховання з формування готовності до захисту Вітчизни всього педагогічного колективу школи і громадських оборонно-спортивних організацій.

Негативна позиція характеризується негативною спрямованістю змісту військово-патріотичної діяльності старшокласників. При цьому позитивна активність і стійкість поведінки цих учнів старших класів лише посилює негативну оцінку рівня їхньої військово-патріотичної вихованості з формування готовності до захисту Вітчизни.

чизни. Для представників цієї групи порушення вимог нашої держави щодо підготовки допризовної молоді до військової служби в складних сучасних умовах є повсякденною нормою. Мотиви їхнього ставлення до військово-патріотичної роботи з формування готовності до захисту Вітчизни асоціальні, а вчинки вступають у суперечність із суспільною свідомістю, завдають шкоду іншим учням і суспільству в цілому. Ці старшокласники вимагають від усього педагогічного колективу та адміністрації школи перевищання та руйнування їхньої негативної позиції щодо військово-патріотичного виховання з формування готовності до захисту Вітчизни і підготовки їх до військової служби.

Позитивним в даній методиці визначення рівнів військово-патріотичної вихованості й сформованості у старшокласників готовності до захисту Вітчизни є те, що на відміну від інших діагностик вона містить в собі як основний компонент головний напрям військово-патріотичної роботи з певною групою учнів старших класів. Із змісту та характеристик позицій зафіксованих груп видно, що основою процесу їхнього військово-патріотичного виховання з формування готовності до захисту Вітчизни є подолання негативних і нестійких позицій, вибір позитивних ідеалів, формування пізнавальної активності. Конструктивною у наведеній діагностиці можна також назвати універсальність характеристик позицій учнів допризовного віку. Вони можуть застосовуватись при визначенні будь-якої особистісної позиції: моральної, естетичної, ділової, громадської, спортивної, а також при встановленні ступеня досяжності виховних цілей, що характеризують патріотичну, громадську або іншу позицію учня допризовного віку, ставлення його до військової служби, дисципліни, культури поведінки в учнівських колективах тощо. Це має важливе теоретичне і практичне значення у визначенні рівнів сформованості в юнаків допризовного віку готовності до захисту Вітчизни.

Систематичне визначення рівнів військово-патріотичної вихованості й сформованості в учнів старших класів готовності до захисту Вітчизни, оцінка їхньої діяльності й поведінки, складання узагальнених характеристик різних груп допризовної молоді до-

зволюють цілеспрямовано і диференційовано здійснювати військово-патріотичну діяльність з формування готовності до захисту Вітчизни й добиватися високих результатів у підготовці юнаків до військової служби в Збройних Силах України. Регулярно вивчаючи ефективність військово-патріотичного виховання, вихователі, учителі й викладачі предмета «Захист Вітчизни» мають змогу оцінювати результати своєї праці, спостерігати в динаміці процес формування особистості кожного учня допризовного віку, реально спрямовувати свої зусилля й старання на досягнення поставленої мети, обґрунтовано і цілеспрямовано удосконалювати свою педагогічну майстерність. Велике значення регулярного вимірювання рівнів військово-патріотичної вихованості й сформованості в старшокласників готовності до захисту Вітчизни полягає і в тому, що правильна їх діагностика активізує у виховному плані вихователів, учителів, викладачів предмета «Захист Вітчизни», батьків і громадськість, сприяє подальшому поліпшенню якості їх педагогічної роботи, військово-патріотичного виховання й формування в учнів допризовного віку готовності до захисту Вітчизни в закладах загальної середньої освіти у складних сучасних умовах.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ангелов, Г. В., Соколова, Г. І. (1976). *Зростання ролі військово-патріотичного виховання молоді в сучасних умовах*. Київ: Знання.
2. Аронов, А. А. (1989). *Воспитывать патриотов*. (Книга для учителя). Москва: Просвещение.
3. Бех, І. Д. (2008). *Виховання особистості*. (Підручник). Київ: Либідь.
4. Битинас, Б. П. (1984). *Структура процесса воспитания*. (Методологический процесс). Каунас: Швиеса.
5. Бублик, Л. А., & Иванов, Н.И. (1966). *Военно-патриотическое воспитание молодежи*. Москва: Знание.
6. Васютин, Ю. С. (1984). *Военно-патриотическое воспитание: теория, опыт*. Москва: Мысль.
7. Новосельський, В.Ф. (1967). *Військово-патріотичне виховання в школі*. (Методичний лист). Київ: Рад. Школа.
8. Зубалій, М. Д. (2010). *Форми військово-патріотичного виховання допризовної молоді*. Київ.
9. Зубалій, М. Д., Сіркізюк, В. В., & Сливка, В. В. (1993). *Форми і методи військово-патріотичного виховання допризовників*. Кам'янець-Подільський, 37.
10. Кобзарь, Б. С. (1984). *Внеурочная воспитательная работа в школах и группах продленного дня*. Київ: Рад. школа.
11. Конжиев, Н. М. (1978). *Военно-патриотическое воспитание школьников*. Петрозаводск: Карелия.
12. Костюк, Г. С. (1989). *Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості*. Київ: Рад. школа.
13. Леонтьев, А. Н. (1976). *Деятельность. Сознание. Личность*. Москва: Политиздат.
14. Лолуа, А. М. (1969). *Вопросы военно-патриотического воспитания молодежи*. Тбилиси: Ганатлеба.
15. Монахов, Н. М. (1981). *Изучение эффективности воспитания: теория и методика*. Москва: Педагогика.

16. Алексюк, А. М. (Ред.). *Педагогіка*. (1985). Київ: Вища школа.
17. Петровский, А. В. & Ярошевский, М. Г. (Ред.) (1990). *Психология. Словарь*. (2-е изд. испр. и доп). Москва: Политиздат.
18. Фарфоровський, В. П. (1985). (Ред.). *Пути повышения эффективности военно-патриотического воспитания учащихся: методические рекомендации учителям средних школ*. Уфа.
19. Рубинштейн, С. Л. (1957). *Бытие и сознание. О месте психического во всеобщей взаимосвязи явлений*. Москва: АН СССР.
20. Третьяков, В.В., & Фафоровский, В.Ф. (1982). *Основы военно-патриотического воспитания школьников: методические рекомендации средним общеобразовательным школам*. Київ.
21. Тюфякин, А. Д. (1973). *Военно-патриотическое воспитание студенческой молодежи*. Ленинград: Изд-во Ленинградского университета.
22. Шашло, Т. М. 1969). *Військово-патріотичне виховання шкільної молоді*. Київ: Рад. Школа.
23. Шилова, М. И. (1982). *Изучение воспитанности школьников*. Москва: Педагогика.
24. Фарфоровський, В. П. (1988). *Шляхи підвищення ефективності військово-патріотичного виховання учнів*. (Методичні матеріали). Хмельницький.
25. Хорунжий, В. В., & Жирков, П.Г. (2017). Оценка состояния здоровья, образа жизни и готовности к воинской службе юношей старших классов. ФГБОУ ВО «Санкт-Петербургский государственный педиатрический медицинский университет Минздрава России. Педиатр», (Т. 8), 33-35.
26. Швець, Д. В. (2016). Підготовка майбутніх офіцерів до охорони і забезпечення громадського порядку в процесі фахової підготовки. (Автореф. канд. пед. наук). Київ.
27. Штофф В. А. (1963). *Роль модели в познании*. Ленинград: ЛГУ.
28. Юрьев, В. К., & Жирков, П. Г. (2018). *Самооценка здоровья и готовности к воинской службе старшеклассниками Якутска*.

ФГБОУ ВО «Санкт-Петербургский государственный педиатрический медицинский университет Минздрава России. Педиатр»,(9).

29. Яковлев, Е. В., & Яковлева, Н. О. (2006). *Педагогическая концепция: методологические аспекты построения*. Москва: Владос.

30. Ясвин, В.А. (2001). *Образовательная среда: от моделирования до проектирования*. Москва: Смысл.

Интернет-ресурси

31. *Результати експертно-аналітичного дослідження щодо формування стандартів національно-патріотичного виховання та визначення індикаторів ефективності проведення заходів щодо національно-патріотичного виховання*. (2017). Міністерство молоді та спорту України. [Електронний ресурс]. Режим доступу до статті : http://dsmsu.gov.ua/media/2018/03/22/18/REZYLTATI_DRYK_ed.pdf, 47–56.

32. Центр незалежних опитувань соціологічних досліджень «ОМЕГА» (2016). Интернет-ресурс:<https://drive.google.com>.

33. Цимбалару, А.Д., (2007). *Компонентно-структурний аналіз поняття «освітній простір»*. [Електронний ресурс]. Режим доступу до статті: http://www.rusnauka.com/20_PRNiT_2019/Pedagogica/23997.dok.htm.

ДОДАТКИ

Додаток 1

ПОЛОЖЕННЯ про проведення військово-спортивної гри „Хортинг-Патріот“ для учнів 10–11 класів загальноосвітньої школи (скорочений варіант)

Мета проведення гри:

1. Пропаганда фізичної культури серед юнаків допризовного віку.
2. Формування стійкого інтересу до систематичних і регулярних занять військово-прикладними видами спорту.
3. Залучення школярів до здорового способу життя.
4. Психологічна підготовка до подолання труднощів.
5. Підготовка до служби в армії.
6. Забезпечення різнобічного гармонійного розвитку фізичних якостей: сили, швидкості, витривалості, спритності тощо.

Завдання:

1. Популяризація діяльності Національної дитячо-юнацької військово-спортивної гри „Хортинг-Патріот“ та інших дитячих заходів військово-патріотичної спрямованості.
2. Виявлення та узагальнення передового педагогічного досвіду з питань військово-патріотичного виховання.
3. Визначення рівня знань, умінь і навичок підлітків із основ військової служби, фізичної підготовки, питань безпеки життєдіяльності людини.
4. Залучення всіх зацікавлених сторін до об'єднання зусиль щодо систематичного проведення різних заходів з військово-патріотичного виховання.

Розвивати: потребу в духовному житті; морально здоровий спосіб життя, що передбачає здатність жити щасливим життям із сім'єю, близькими людьми, друзями; соціальну та громадянську відповідальність як найважливішої характеристики молоді, що проявляється в активній життєвій позиції.

Виховувати: повагу до законів України; норми колективного життя; прагнення особисто брати участь у забезпеченні захисту суспільства та держави.

Учасники: збірна команда учнів 10–11 класів (7 учасників: 4 юнаки + 3 дівчини).

Форма одягу: спортивна.

Термін проведення:

Місце проведення: шкільний стадіон.

Програма змагання:

Загальне шиккування, привітання.

1. Стройова підготовка.
2. Смуга перешкод.
3. Метання гранати.
4. Швидкісно-силові вправи.
5. Розбирання та складання автомата.
6. Підбиття підсумків.

Керівництво: керівництво підготовкою та проведенням гри здійснює оперативний штаб центру з виховної роботи школи (керівник – заступник директора школи з виховної роботи).

Нагородження: команди за 1, 2 і 3 місця нагороджуються грамотами.

Заявки та інші організаційні документи:

Заявка на участь у грі з допуском (печаткою та підписом) медпрацівника, підписом директора та печаткою освітнього закладу подається керівником команди не пізніше _____ (включно).

Журі формується з педагогічних працівників, представників, громадських організацій патріотичної спрямованості.

Кількісний та персональний склад визначається після подання заявок установами.

Програма проведення змагань

Звучить Гімн України.

Вітальне слово адміністрації школи та гостей, напуття на змагання.

Етапи гри:

1. Стройова підготовка.

Бере участь уся команда.

За командою командира:

– виконуються стройові прийоми на місці: повороти наліво, направо, кругом;

– стройовий марш.

Журі оцінює чіткість і правильність виконання.

2. Смуга перешкод.

Бере участь уся команда.

Пройдення дистанції на час:

– „мишоловка“;

– рукохід: дівчата – до середини, юнаки – весь рукохід;

– паралельні бруси: дівчата – пробігають повз, юнаки – пересуваються на руках;

– проходження по лавах (можна зі страховкою);

– багаторівневий бар'єр – перелізання: дівчата в середині, юнаки через верхнє обмеження;

– лабіринт;

– перенесення постраждалого (будь-яким відомим способом);

– кросова підготовка: дівчата – 500 м, юнаки – 1000 м (облік часу по останньому учаснику).

При порушенні виконання завдання (зрив із рукоходу, паралельних брусів, лави, перенесення потерпілого) продовжити з місця падіння.

3. Метання гранати способом „кидок через голову“, „через плече“.

Бере участь вся команда (кожен учасник виконує 2 спроби, в залік йде найкращий результат). Результати сумуються та заносяться у маршрутний лист.

Вага гранати:

– для юнаків – 700 г;

– для дівчат – 500 г.

4. Швидкісно-силові вправи.

Юнаки – підтягування у висі на перекладині. Вис хватом зверху, руки на ширині плечей, ноги разом. Зігнути руки до моменту, коли підборіддя доходить до рівня поперечини. Вправу виконувати плавно, без ривків, залишаючи ноги прямими. Підраховується кількість разів правильно виконаної вправи. Результати сумуються та заносяться у маршрутний лист.

Дівчата – піднімання тулуба з положення лежачи (руки за головою) за 30 секунд. Піднімання тулуба здійснюється з вихідного положення лежачи на спині, руки за головою, пальці рук переплетені, лопатки та кисті рук за головою торкаються хорта, ноги зігнуті в колінних суглобах, ступні закріплені. Фіксується кількість правильно виконаних рухів із вихідного положення до торкання ліктями колін і повернення в вихідне положення. Результати сумуються та заносяться у маршрутний лист.

5. Розбирання та складання автомата (на час).

Беруть участь: один юнак і одна дівчина (кожному дається по одній спробі).

Попередні підсумки доводяться учасникам гри при кінцевому шиківанні.

Остаточне підбиття загальних підсумків змагання проводиться оргкомітетом у триденний термін.

Додаток 2

ОРІЄНТОВНІ СЦЕНАРІЇ-ПЛАНИ ГРИ „ХОРТИНГ-ПАТРІОТ“

Дитячо-юнацька військово-спортивна гра „Хортинг-Патріот“ передбачає варіативність сценарних планів її проведення, зміну чи удосконалення конкурсів. Враховуючи зазначене, представляємо орієнтовний сценарій проведення гри для учнів 7–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів.

Мета: зміцнення здоров'я школярів; початкова військова підготовка; військово-патріотичне виховання школярів засобами військово-спортивного хортингу.

Завдання:

1. Сприяти прищепленню поваги до національного виду спорту України – хортинг, фізичної культури та формування потреби в здоровому способі життя.

2. Підвищувати фізичну підготовленість і рухову активність учнів.

Розвивати: вольові та фізичні якості під час створення умов для прояву індивідуальних рис характеру в інтересах команди.

Виховувати: почуття патріотизму, гордості та поваги до захисників Вітчизни; до українських народних традицій.

Учасники змагань. У змаганнях беруть участь юнаки 7, 8–9 та 10–11 класів (окремо). Всі учасники повинні бути допущені до змагань лікарем.

Терміни і місце проведення змагань. Спортивні заходи проводяться в спортивному залі школи напередодні Дня захисника Вітчизни.

Керівництво проведенням змагань. Загальне керівництво проведенням свята здійснює адміністрація школи. Безпосереднє керівництво покладається на керівника гуртка з хортингу та вчителя фізичної культури.

Визначення переможців, нагородження. Переможці визначаються за кращим результатом. Команди-переможці нагороджуються грамотами.

Хід проведення

Ведучий 1: Добрий день, шановні гості та учасники гри! Ми раді вітати вас на нашому спортивному святі Національної військово-спортивної гри «Хортинг-Патріот», присвяченому Дню захисника Вітчизни. Тут зібралися небайдужі українці, щоб відзначити його разом із усією країною. Так ми вшановуємо тих, хто захищав нас у роки війни, тих, хто служив, і зараз продовжує служити в українській армії. Це наші захисники. Вони захищають мирне небо і нашу Вітчизну. А що означає бути захисником Вітчизни? Це означає бути: Сміливим! Сильним! Спритним! Розумним! Чесним! Вмілим!

Ведучий 2: Всі присутні знають, що захисники Вітчизни повинні вміти легко долати будь-які перешкоди. А для цього треба активно займатися хортингом – національним видом спорту України. Сьогодні нашим учасникам потрібно буде пройти різні випробування. У змаганнях будуть перевірятися не тільки фізичні якості, але й кмітливість, винахідливість, гумор, здатність орієнтуватися в будь-якій життєвій ситуації. Ми надіємося, що всі з честю подолають різні труднощі. Наші судді (знайомство) будуть стежити за правильністю виконання завдань, оцінювати ваші дії, а наприкінці свята підіб'ють підсумки.

Приклад 1

ПОДОЛАЙ СМУГУ ПЕРЕШКОД (ЕСТАФЕТИ)

1. „Снаряди – на передову“.

Завдання: на передовій потрібні терміново „снаряди“.

Інвентар: 2 набивні м'ячі, 2 стійки.

Учасники двох команд стоять у колонах по одному. Перед кожним капітаном лежить набивний м'яч – „снаряд“. За умовним сигналом капітани беруть „снаряд“ (м'яч), біжать до стійки, оббігають її та тим самим шляхом повертаються до команди. Обережно кладуть „снаряд“ (м'яч) на лінію перед наступним учасником, а самі стають позаду своєї колони.

Перемагає команда, яка швидше доставить „снаряди“ на передову.

2. „Хортингіст-розвідник“.

Завдання: пролізти під сіткою.

Інвентар: 2 волейбольні сітки, 2 стійки.

Учасники двох команд стоять у колонах по одному. По команді „Руш!“ капітан біжить уперед, пролазить під натягнутою волейбольною сіткою, оббігає стійку й тим самим шляхом повертається до команди. Передавши естафету, гравець стає позаду своєї колони.

Перемагає команда, чії „розвідники“ повернуться швидше.

3. „Гармати – до бою“.

Завдання: пройти на руках.

Інвентар: 2 стійки.

Учасники двох команд стоять у колоні парами. За умовним сигналом перший учасник естафети займає положення „упор лежачи“. Другий – бере його за ноги й перший на руках починає переміщуватися до стійки. За стійкою відбувається зміна ролей: назад – другий учасник переміщується в „упорі лежачи“, а перший тримає за ноги. Передавши естафету, гравці стають позаду своєї колони.

Перемагає команда, яка швидше та правильно виконає завдання.

4. „Гармати на передову“.

Завдання: перемістити „гармату“.

Інвентар: 6 гімнастичних палиць, 2 стійки.

Учасники стоять у колоні по одному. За умовним сигналом капітани беруть у кожну руку по гімнастичній палиці, а третя залишається лежати на підлозі. Вони котять гімнастичними палицями третю по підлозі до стійки. За нею капітани беруть у руки три гімнастичні палиці, оббігають стійку та повертаються до своєї команди. Обережно кладуть „гармату“ (три гімнастичні палиці) на лінію перед наступним учасником, а самі стають позаду своєї колони.

Перемагає команда, яка швидше та правильно доведе „гармати“ на передову.

5. „Санітари“.

Завдання: перевезти „пораненого“.

Інвентар: 2 плащ-палатки, 2 стійки.

Учасники стоять у колоні по одному. По команді „Руш!“ два учасники беруть на підлозі плащ-палатку, на яку лягає третя дитина – „поранений“. Її потрібно перенести до „військового госпіталю“ (за стійку). Так двоє гравців переносять усіх (3–5 дітей) до „військового госпіталю“.

Виграє команда, яка швидше та правильно виконає завдання.

6. „Хто сильніший?“.

Завдання: перетягнути супротивника від центру (мітки).

Інвентар: 1 гімнастична линва, посередині відмітка.

Учасники стоять у колоні по одному.

7. „Снайпери“.

Завдання: попасти в кільце.

Інвентар: 2 баскетбольні щити з кільцями, баскетбольні м'ячі за кількістю учасників.

Учасники двох команд стоять у колоні по одному навпроти баскетбольного щита з кільцем за капітаном, який стоїть на штрафній лінії. У кожного в руках баскетбольний м'яч. По команді „Руш!“ капітан здійснює кидок м'яча по кільцю, забирає його та стає останнім у колоні. Ці дії виконують по черзі всі учасники протягом 1–2 хвилин.

Виграє команда, яка влучить у кільце найбільшу кількість разів за відведений час.

8. „Військові звання“.

Завдання: викласти по порядку військові звання.

Інвентар: 2 стільці, 2 столи, 2 пари карток із військовими званнями ЗСУ: солдат, старший солдат, молодший сержант, сержант, старший сержант, старшина, прапорщик, старший прапорщик, молодший лейтенант, лейтенант, старший лейтенант, капітан, майор, підполковник, полковник, генерал-майор, генерал-лейтенант, генерал-полковник, генерал армії України.

Учасники стоять у колоні по одному. За умовним сигналом капітан біжить до стільця і, знайшовши картку з першим званням, кладе її у верхню позицію, повертається до команди і т. д. Останній учасник може виправити порядок, якщо вважає його неправильним.

Перемагає команда, що правильно виконає завдання.

Наукове видання

Остапенко Олександр Іванович
Зубалій Микола Дмитрович
Тимчик Микола Валерійович

ФОРМИ І МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ГОТОВНОСТІ ДО ЗАХИСТУ ВІТЧИЗНИ

Методичні рекомендації

За загальною редакцією М. Д. Зубалія

Головний редактор – *Т. С. Саміляк*
Технічний редактор – *О. М. Корнілов*
Редактор – *В. В. Бажан*
Комп'ютерна верстка – *М. А. Піскова*
Обкладинка – *Кошарова Ю. Є.*

Видано державним коштом. Продаж заборонено.

Підп. до друку 14.08.2019. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Друк офсетний. Ум. др. арк. 4,2.
Замовлення № 120. Наклад 300 пр.

Поліграфічно-видавничий центр ТОВ «Імекс-ЛТД»
Свідоцтво про реєстрацію серія ДК № 195 від 21.09.2000.
25006, м. Кропивницький, вул. Декабристів, 29
тел./факс (0522) 22-79-30, 32-17-05,
моб. тел.: (050) 457-24-24 – приймальня,
E-mail: design@imex.kr.ua